

ПАЭЗІЯ

Генадзь Пашкоў У ПАМЯЦІ МАЁЙ

Вершы

Пашкоў Генадзь Пятровіч нарадзіўся 23 сакавіка 1948 года ў вёсцы Малыя Ліпавічы Чашніцкага раёна. У 1953 годзе разам з бацькамі пераехаў у Смаргонскі раён. Пасля заканчэння Войстамскай сярэдняй школы ў 1966 годзе паступіў на факультэт журналістыкі БДУ. Працаваў на радыё, у газетах і часопісах. З лютага 1996 года да 2008 года — дырэктар выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». З 2008 да 2016 года — першы сакратар Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Выдаў зборнік паэзіі «Кляновік» (1975), «Дыстанцыя небяспекі» (1979), «Гравюры дарог» (1981), «Зямлю слухаю» (1983), «Маналог на кастрышчы» (1986), «Крокі» (1988), «Люблю, спадзяюся, живу» (1990), «Журавінавы востраў» (1998), «Тваім святлом благаславёны» (2006). Выйшаў зборнік паэзіі для дзяцей «Дзяўчынка з блакітным мячыкам» (1986), «Пціч» (1991), «Зорнае поле» (1999), кнігі нарысаў «Будзень як свята» (1977), «Палескія вандроўнікі» (1998) і інш. Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола за паэтычныя зборнікі «Красный жаворонок» і «Дыстанцыя небяспекі», Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры (1998, у суаўтарстве) — за лірыка-дакументальную аповесць «Палескія вандроўнікі». Заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь (2013).

Бываюць гэткія імгненні
сярод начы, калі парой
прачнуся і вазьму даведнік,
а там — хто ў памяці маёй.

З тым чарку браў...
З тым выпіў гора...
А з тым не лаяўся,
але...

Але мы ўсе,
усе між зораў,
якія ў небе і ў расе.

Не пакарыць і не прыўласніць:
усе вакол — па ўсіх,
і нам
няма рахубы, каб іначай
як не стварыў, не здзейсніў сам.

Але, сябры, я не пра тое...
Як вас багата адышло!..
А ў кожнага — жыццё святое
і непаўторнае было...

ГАРАДОК

У Гарадку нарадзілася маці.
Можа, на вуліцы гэтай,
у хаце?
Болей стагоддзя
ўсё памяняла.
Маці, вядома,
і не пазнала б.
Колькі асілілі горычы людзі!..
Бог сцеражы! Хай такога не будзе!
...Іду па гісторыі роду, вядома.
Няма ані сцежак тых даўніх,
ні дому...

Ды нешта так сэрца калоціцца-б'ецца?
Матуля мяне выглядае, здаецца,
праз светлую шыбу нябачнае хаты.
...Прысяду на лаву,
бо ногі — як з ваты.

...Люблю Гарадок.
Адсюль мая маці,
ад вуліцаў гэтых,
ад роднасці ў хаце.
Адсюль завілася крутая дарога.
Хапіла матулі нясцерпнага, злога!

Іду ўзбярэжжам.
Гукну:
— Лос-ві-да!
Гусыняў з малымі
калыша вада...

ПРОЗА

Уладзімір Гаўрыловіч ЛЮБІ БЛІЖНЯГА ТВАЙГО...

*Раман-версія.
Працяг. Пачатак у № 7 за 2023 год.*

КАБ НЕ БЫЛО ПОЗНА

Частка пятая

1

Алена Максімаўна і Антаніна Ціханаўна былі ўзрушаны — глядзелі перадачу, якая ішла на адным з тэлевізійных каналаў.

Вядучы — яшчэ даволі малады, не больш за трыццаць гадоў — і яго госць — чалавек ва ўзросце, за шэсцьдзясят, ужо сівы, у масіўных акулярах з тоўстымі шкельцамі, вядомы палітолаг — вялі дыскусію пра мінулае. У блоку пра Вялікую Айчынную вайну размова пайшла пра паліцаяў.

Вядучы спачатку сказаў пра фэйкі. Прывёў прыклад, нагадаў нядаўні скандалны выпадак з вядомым пісьменнікам Яўгенам Кавенькам. Пэўныя апазіцыйныя сілы, скарыстаўшы выгады для іх авантуры момант — прэс-канферэнцыю і прэзентацыю яго новай кнігі антываеннага накірунку, — прылюдна аб’явілі таго ўнукам паліцая, сказаў ён. І зрабілі гэта вельмі «кіношна»: пастановачна запусцілі супраць пісьменніка інфармацыйны фэйкавы «тыраж», у якім не было ні слова праўды. Журналіст падкрэсліў: «Літаратар — гэта ж такі чалавек, як і кожны з нас, — ад арганізаванай хлусні перажыў нават інфаркт». Па яго словах, адбывалася ўсё па відавочнай указцы з-за мяжы. Невыпадкова тую прэс-канферэнцыю

паказвалі шмат дзе. А на паверку аказалася: родныя пісьменніка былі патрыётамі. Гэта дакладна даказана. «У хуткім часе, — гаварыў далей вядучы, — спадзяемся, мы сустрэнемся з самім пісьменнікам у студыі і расставім кропкі над “і”. Затым ён задаўся пытаннем: “Як можна грубую хлусню падаваць сёння з сур’ёзнай мінай? Як мы — грамадства, народ — павінны рэагаваць на такія варожыя выкіды? А іх усё становіцца болей і болей. На гэтыя і іншыя тэмы мы пагаворым з творцам», — праанансаваў ён. А зараз прапанаваў свайму госцю адказаць на не менш важнае пытанне: чаму асноўная маса беларусаў лічыць зварот «паліцай» за найцяжэйшую абразу?

2

Уважліва выслухаўшы прамову вядучага, які, відавочна, хацеў паказаць сваю значнасць і начытанасць, што добра валодае інфармацыяй, эксперт нечакана перапыніў яго:

— А вось, на вашу думку, як маладога чалавека і грамадзяніна: які працэнт жыхароў сённяшняй незалежнай Беларусі ўсё ж думае іначай, не лічаць гэтае слова абразай?

Мадэратар недаўменна паківаў галавой, усім выглядам паказваючы госцю студыі, што не ён тут усё ж гаспадар і што толькі вядучы мае права задаваць любыя пытанні, а не запрошаны. Але эфір быў прамы, аўтарская праграма толькі раскручвалася, і вядучы не знайшоў магчымасці, каб неяк перавесці размову ў іншы ракурс, таму мусіў адказаць — нікуды ні дзенешся.

— Тут складана нешта гаварыць дакладна. Такого апытання беларускага насельніцтва ніколі не было...

— Але ўсё ж. Вы — малады журналіст, ведзяце папулярную перадачу, досыць актуальную для цяперашняга няпростага часу, яе глядзяць шмат людзей, у тым ліку ў фармаце анлайн, — хітравата ўсміхаліся з-за тоўстых шкельцаў вочы госця.

— У любым выпадку, напэўна, ёсць такія людзі. Можа, і невялікая частка, але яны перакананыя, што паліцаі — ахвяры большавізму.

3

Госць не адступаўся, жадаючы пачуць тое, што хацеў.

— А вось канкрэтна вы як думаеце?

— Я не падтрымліваю такую думку. Зразумела, у большасці ёсць апаненты, каторыя дагэтуль перакананы: многія служылі ў паліцыі не таму, што яны пайшлі туды добраахвотна, а іх проста прымусілі. І за гэта іх нельга асуджаць. Нейк так...

Эксперт пацёр задаволена рукі, дабіўшыся, нарэшце, адказу ад «прадстаўніка» маладога пакалення. Голас яго гучаў роўна, але з эмацыянальнай выразнасцю.

— Мы ведаем цяпер, фашыстамі былі не толькі немцы, а і прадстаўнікі многіх заходнееўрапейскіх краін — заходзілі ў беларускія вёскі і ўсіх маладых да аднаго бралі «пад казырок» у паліцыю. Так?

— Так. У інтэрнэце шмат пра гэта розных звестак, — пацвердзіў вядучы.

— А вы асабіста што думаеце?

— Я ж у той час не жыў. Ці можна ў мяне пра гэта пытаць?.. — сумеўся малады чалавек.

— А чаму? Вы ж раслі ў гэтай краіне, вас выхоўвалі тут, вы вучыліся ў дзяржаўнай школе. У вас павінна быць на гэта свая пазіцыя. Бо вы — беларус, славянін, а не грамадзянін, напрыклад, якой-небудзь афрыканскай ці яшчэ якой краіны. Усё, што адбывалася ў вашай краіне, — гэта ж ваша гісторыя. На жаль, вы — не выключэнне, шаноўны! Многія так, асабліва маладыя, не маюць сваёй, уласнай пазіцыі...

— Паважаны эксперт, мне падказваюць, што зараз хвілінка рэкламы...

4

Алена Максімаўна і Антаніна Ціханаўна, пераглянуўшыся, незадаволеная ўздыхнулі: на экране загойсалі нейкія дзяўчынкі, якія назойліва прапаноўвалі мужчынам купіць да жаночага свята розныя падарункі.

Звычайна «хвілінка» цягнулася пяць хвілін, а то і больш. Гледачы гэта добра ведалі, рэкламу не глядзелі, а ў кароткі перапынак займаліся сваімі звычайнымі справамі.

Макарава ўзяла спіцы і пачала давязваць шкарпэткі, вязаць якія пачала з раніцы, калі прыйшла да сястры.

Кавенька разгарнула кнігу, якую нядаўна прывезла ў яе бібліятэку ўнучка Каця. Кніга ёй дужа падабалася. Гэта была трылогія Аляксея Талстога «Хаджэнне па пакутах». Алена Максімаўна перачытвала твор ужо трэці раз запар — так ён ёй спадабаўся, крануў, асабліва Дашына каханне... Але як толькі рэклама закончылася, старыя жанчыны пакідалі кожная свой занятак і зноў уважліва сачылі за тым, што адбывалася ў студыі.

Яны не пачулі, што гаварыў чамусьці насуплены малады вядучы. Калі Алена Максімаўна павялічыла на пульце гучнасць тэлепрыёмніка (яна заўсёды адключала гук: рэклама была вельмі гучная, вушныя перапонкі не вытрымлівалі), эксперт працягваў ужо свае развагі.

— Я, напрыклад, шакіраваны паводзінамі выпускнікоў адной са школ... У паствыбарным запале яны, не думаючы ні пра што, вывесілі на школьнай агароджы свае лісты паспяховасці, дыпламы аб перамозе ў алімпіядах, конкурсах, школьныя падзякі. Зрабілі гэта, каб, маўляў, іх былым настаўнікам было сорамна, бо тыя, на думку выпускнікоў, паступіліся сумленнем і сфальсіфікавалі дадзеныя выбараў: настаўнікі ж былі ў выбарчай камісіі... Вучні такім учынкам нібыта пасаромілі сваіх настаўнікаў. Атрымліваецца: за тое, што іх вучылі і выхоўвалі, падтрымлівалі, заахвочвалі вучыцца, удзельнічаць ва ўсім, у чым толькі магчыма, каб развіваліся і сталі людзьмі. Але ж у нечым, пагадзімся, тыя настаўнікі непрацавалі... Ведаецца, чым усё завяршылася?

Вядучы, адчувалася, праз сілу цягнеў эксперта. Але стараўся не паказаць выгляду. Але хіба гэта схаваеш, калі табе чалавек нечым не спадабаўся, не прыйшоўся да душы?

— Чым? — паўтарыў ён.

— Гэтыя дыпламы разумныя людзі знялі ды не паленаваліся пераслаць туды, дзе тыя выпускнікі той школы вучацца альбо працуюць. Каб ведалі там, у іх новых установах, ад чаго іх студэнты ці супрацоўнікі бяздумна адмовіліся. А магчыма ж дзякуючы гэтым граматам і дыпламам яны атрымалі ільготу пры паступленні на вучобу ці працу. І вось што адбылося, як перагарэў той млосны

палітычны запал: шмат хто з тых былых вучняў адумаліся, раскаяліся ды пайшлі ў родную школу прасіць прабачэння ў сваіх школьных настаўнікаў.

— Гэтым вы хочаце сказаць?.. — запытаўся журналіст, нецярпліва падганяючы выступоўцу.

— А тое, што гэта ж, што б ні казалі, таксама была апрабавана новая інфармацыйна-прапагандысцкая тэхналогія. Менавіта так уздзеінічаюць на нашу моладзь, безаглядна «залазяць» у іх мозг. Для нашых апанентаў галоўнае — уцягнуць іх, маладых, у такія акцыі. А потым — што будзе, тое і будзе! Пра законы ў такі час, калі мысленне ў натоўпу адключаецца поўнасьцю, забываюцца. Да чаго зводжу: вось і сёння, калі з зямлі сыходзяць у нябёсы апошнія сапраўдныя ветэраны вайны, франтавікі і партызаны, некаторыя маладыя ды гарачыя нават не хочуць задумвацца: чаму ж менавіта зараз гэтак актыўна стала абмяркоўвацца тэма паліцыяў? Дзеля чаго?.. — не хаваў свайго здзіўлення палітолаг.

5

— Ну, гэта брудная палітыка,— прыцмокнуў вуснамі мадэратар, паказваючы сваю асаблівую ўважлівасць.

А госьць, нарэшце, прамовіў тое, дзеля чаго і задаваў вядучаму ўдакладняльныя пытанні:

— Важна, адказваючы на ваша няпростое пытанне ў пачатку перадачы, апеляваць толькі фактамі. Той, хто не ведае сапраўдных фактаў, той не ведае нашай гісторыі. Ці свядома стараецца яе забыць альбо запэцкаць. Вось вы згадалі пра нашага пісьменніка... Яўгена Кавеньку. Талковыя творы піша, пачытайце. Раман «Чырвоныя сляды» возьмем... Там абавязкова знойдзеце адказы на многія пытанні. У тым ліку і на наша. Досыць праўдзіва і канкрэтна гавораць героі мастацкага твора пра мінулае і сённяшні дзень.

— А ўсё ж якая ваша думка як гісторыка, аналітыка?.. — прыспешваў эксперта вядучы.

— Многа сёння ў свеце людзей, не толькі ў нас, з катэгарычнай пазіцыяй нянавісці да ўсяго, што было ў нас звязана з савецкім мінулым. Прычым яны шчыра вераць, што беларусы ў гады вайны змагаліся супраць камунізму разам з нацысцкай Германіяй. І нібыта гэта было вельмі масава, а нядобрыя камуністы «перапісалі» гісторыю на свой капыл.

— Я тут знайшоў шэраг каментарыяў. Ведаеце, часам і такое пішуць у сацыяльных сетках... Маўляў, дурныя беларусы! Не ў тых акопах гнілі, у якіх трэба было. Калі б за Гітлера стаялі, то цяпер пілі б баварскае піва і закусвалі баўерскімі сасіскамі... — сказаў вядучы. — Ёсць і іншыя, канечне, каментарыі. Што вы пра іх думаеце?

— Ну гэта тое самае і ёсць. Гэта тая ж песня... З адной канцэпцыі. А гэта ж самае сапраўднае зло, скажэнне гісторыі. Бо праўда такая, — казаў далей палітолаг больш эмацыянальна. — Будзем, падкрэслію, аперыраваць фактамі і лічбамі. У партызанах у Беларусі было каля паўмільёна чалавек. Паўмільёна. 1941—44 гады — перыяд жорсткай акупацыі. Так, у дапаможнай паліцыі і ахоўных часцях пры гітлераўцах сапраўды служыла нямала жыхароў акупіраванай БССР. Называецца самая высокая лічба — ад 100 да 150 тысяч калабарантаў. Гэта за ўвесь перыяд вайны. Факт, які даказаны гісторыкамі: на працягу першых гадоў вайны служба ў паліцыі была толькі на добраахвотнай аснове. Мабілізоўваць усіх без разгляду гітлераўцы сталі, калі атрымалі па зубях на ўсіх франтах, панеслі сур'ёзныя страты, зусім незадоўна да аперацыі «Баграціён». Вось яшчэ

лічбы. 1944 год. Вызваленне БССР Чырвонай Арміяй. Каля ста тысяч жыхароў беларускіх акупіраваных тэрыторый былі абвінавачаны органамі НКУС як паліцаі, карнікі і памагатыя. Самых ярых чакала шыбеніца, расстрэл, вялікая колькасць паліцаяў атрымалі 25 гадоў турмы.

— Доказна, — пагадзіўся вядучы. — А ведаеце, у чым сёння нас, рускіх і беларусаў, папракаюць? Нібыта нашы папярэднікі былі такія крыважэрныя да здраднікаў...

— А палякі? Яны што, не вешалі сваіх калабарантаў і паліцаяў? А французы? Яны што, здраднікаў па галоўцы гладзілі? Вешалі, расстрэльвалі ўсе! Ні ў адной краіне здраднікаў не любілі. І не будуць любіць. Я зноў звярну ўвагу на творы нашых пісьменнікаў... Яўген Кавенька, ствараючы ў сваім рамане «Чырвоныя сляды» вобразы здраднікаў, тыпу Вярбіцкіх, ці, напрыклад, класік наш, Іван Шамякін, малючы вобраз паліцая Шышкі і яму падобных, сцвярджаюць: на генетычным узроўні паліцаі для беларусаў назаўсёды будуць ненавіснымі. Іначай кажучы, гэта аб'екты гістарычнай нянавісці. Вось чаму само слова «паліцай» у Беларусі, я перакананы ў гэтым, носіць і будзе насіць адценне абразы.

— Тут з вамі цяжка не пагадзіцца, — уключыўся ў дыялог вядучы. — Я ўспомніў расповед сваёй бабулі: у 70-х гадах мінулага стагоддзя яе суседзі пабіліся з-за таго, што адзін другога абазваў паліцаем. І суседзі не гаварылі шмат гадоў. Нават дзецям забаранялі сябраваць. Дык і цяпер, як мне здаецца, калі бацькі памерлі, іх дзеці і ўнукі не сябруюць з-за гэтага слова...

6

Эксперт усміхнуўся. Відаць, падумаў, што дарэмна напачатку пасцябаўся з маладога журналіста: вопыту, канечне, у яго малавата, каб весці такую сур'ёзную перадачу. Але тут жа адагнаў прэч сваю думку: маладым вучыцца патрэбна, не багі гаршкі лепяць.

— Вось бачыце! Сапраўды, нават само слова стала эмацыянальна-афарбаваным і ўспрымаецца цяпер народам як цэлае паняцце, імя якому — здрадніцтва. А ведаеце, як наш прэзідэнт аднойчы адрэагаваў? Неяк яго папракнулі: чаму гэта беларусы не жадаюць называць міліцыю па-еўрапейску? І Украіна вунь змяніла, і Расія. Лібералы верх там узялі. Ды не толькі суседзі, практычна ўсе краіны з былога сацыялістычнага лагера перанялі многія еўрапейскія ды заакеанскія каноны... — нагадаў госць праграмы.

— Ну што, мабыць, не трэба адыходзіць ад традыцый і гісторыі. Невыпадкова, што сёлета мы працуем у Год гістарычнай памяці, многа расказваем і паказваем пра генацыд беларускага народа ў гады вайны, — паспрабаваў знайсці правільны адказ вядучы.

— Ну, гэта правільна і своєчасова. А вось у дачыненні да таго, пра што я гаварыў, дакладна прэзідэнт адказаў менавіта пытаннем на пытанне: «А вы што, не ведаеце, як у нас у народзе адносяцца да паліцаяў?»

— Вось як!.. — здзівіўся мадэратар сустрэчы.

— Таму я перакананы, што большасць беларусаў і будзе надалей лічыць зварот «паліцай» за найцяжэйшую абразу. А калі мы пачалі забывацца пра тое, што іх рукамі ды рукамі фашысцкіх вылюдкаў чынілася на нашай зямлі, то грош нам цана. Кожнаму, а найперш у сям'і — ці гэта бабуля ці дзядуля, маці ці бацька, айчым і мачыха, родны па крыві ці не па крыві, звязаны духоўна, адной верай, — трэба сваім дзецям расказваць праўду. На фактах, доказна. Нельга ставіць знак роўнасці паміж страшнымі злачынствамі, якія здзяйснялі фашысты

і паліцыянты ў гады вайны, і партызанскім вызваленчым рухам. Нельга! Хаця мы ведаем, што пэўныя пралікі дапускаліся і партызанамі. Гэта была вайна...

— З вамі цяжка не пагадзіцца. Гэта была страшная вайна, — відавочна, малады журналіст на гэтым збіраўся завяршаць праграму, але эксперт прадоўжыў.

— Калі ж мы з вамі, наша грамадства раптам паставіць гэты знак роўнасці, то мы адназначна здрадзім нашай чалавечай сутнасці. Таму сёння, калі супраць нас вядзецца непрыхаваная інфармацыйная барацьба, нельга адмоўчацца. Ва Украіне ўжо дамаўчаліся, і ўсё прывяло да ваеннага супрацьстаяння. Мая пазіцыя: на тым стаіць вялікая гульня заходніх краін, іх палітыкаў. Ды спадчыннікаў гітлерызму. І нас, беларусаў, «пацвельваюць». Правакуюць. Санкцыямі абкладваюць ужо не адно дзесяцігоддзе. Ды Беларусь ведае сабе цану. Мы выжылі ў вайну і тут выживем. Мы нікому ніколі ў спіны па-зdraдніцку не стралялі і страляць не будзем. Мы — не паліцаі, і мы не здраднікі. «У свеце дзве сілы. Меч і дух. Дух заўсёды перамагаў меч...» — так сказаў некалі Напалеон, калі дужа хацеў перакроіць усе карты Еўропы і перапісаць гісторыі краін і народаў. Мы ведаем, чым закончылася для яго, калі ішоў на нашы землі з мячом. Наш дух перамог не адзін раз. І сёння мы з вамі не маем права на памылку. Асабліва ў выхаванні сваіх дзяцей. Беларусы, я шчыра веру і маюся за гэта, разам са сваімі братамі-суседзямі самі стануць аўтарамі кнігі ўласнага быцця...

На экране пайшлі цітры, а за імі — інтэрв'ю са звычайнымі людзьмі на вуліцы. Прыгожая светлавалосая мінчанка, гадоў сарака пяці, супрацоўніца нейкай навучальнай установы, смела выказвалася на камеру: «Я думаю, што мы працягваем справу нашых продкаў. Жывём з пачуццём гонару і павагі да подзвігу дзядоў. Мы ўдзячныя ім за мірнае неба над галавой, за перамогу і подзвіг кожнага паасобку. Нам важна памятаць аб сіле іх духу і вытрымцы, мужнасці і любові да Радзімы. Наш рэсурс у гэтай неверагоднай сіле і памяці...»

Высокі мужчына, работнік Мінскага трактарнага завода, сказаў проста: «Важна, каб мы памяталі герояў, бо менавіта яны праз дзесяцігоддзі данеслі нам важную інфармацыю: разам — мы сіла!»

Яшчэ адзін мужчына, сівы ўжо, за пяцьдзясят гадоў, сцярджаў: «Воінаў прынята праслаўляць. Ахвяры — аплакваць. Ворагаў ненавідзець. У любой жа вайне цяжка застацца анёлам і незаплямленым. Можа, і прыйшоў час дараваць тым вылюдкам, паліцаям, фашысцкім памагатым, але забывацца, што яны ды гітлераўцы рабілі на нашай зямлі — злачынства для будучага пакалення...»

Сталая кабета заплакала: «Дзеткі мае... Мяне ж чужыя людзі гадавалі, бо гэтыя каты спалілі нашу вёску Вятчын, што на Жыткаўшчыне... Былі там і паліцаі, канечне, былі. Каго потым пасадзілі, хто з немцамі ўцёк. Не, даравання майго ім не будзе...»

Малады псіхолаг, кіраўнік нейкага цэнтра: «Воіны тых гадоў нясуць адказнасць за свае дзеянні. Хто палічыў патрэбным, той пакаяўся перад Богам за тую ці іншую крокі. Калі ёсць усведамленне гэтага, тады пачуццё любові напаўняе і адкрывае новыя гарызонты разумення сябе і сваіх продкаў. Я пераканана, што ў такіх катаклізмах невінаватых не бывае і памяць роду распасціраецца куды далей углыб стагоддзяў, чым вайна 1941—45 гадоў...»

Настаўнік гісторыі з прыгожым мужным тварам: «Акрамя калабарантаў, фашыстаў і іх прыслужнікаў праз пэўнае пакаянне, як мне здаецца, павінны прайсці і ўладальнікі сучасных сусветных кампаній, якія пачалі свой бізнес на той вайне. Іх ніхто не асудзіў. Амерыка раз'елася на ёй, пабагацела. Наглядчыкі ў канцлагерах ды і былыя гітлераўцы, паліцаі атрымлівалі і атрымліваюць немалыя сацыяльныя гарантыі ад Германіі. Уяўляеце: дзяржаўныя пенсіі атрымліваюць! Што там казаць: тыдзень ідзе спецыяльная ваенная аперацыя на Украіне.

Думаеце, хто на ёй нагрэе рукі? Тыя ж амерыканскія кампаніі, вытворцы зброі. Дык каму ўсё гэта выгадна? А прадажнікі ў любым канфлікце былі і будуць, гэта трэба разумець і выкрываць іх. А герояў трэба шанаваць. Гэта адназначна...»

Школьніца ў піянерскім гальштуку: «Мой прадзед дайшоў да Берліна. Ён перамог. Я была малая, калі яго не стала. 9 Мая мы з мамай аднясём на яго магілу цюльпаны...»

7

— Ох і цяжка сёння тым, у каго сумленне ёсць, — у вачах Алены Максімаўны пацямнела, затахкала ў скроні, кальнула ў сэрца: усю праўду казалі па тэлевізары. — Усё было, помніцца, нібы ўчора было. Крыўдна, што частка нашай моладзі не хоча ведаць праўды, цаніць яе, вось бяда.

— Не кажы... Перажылі мы столькі ўсяго, што на дзесяць жыццяў многім тым еўраамерыканцам хапіла б. І грош нам цана, калі дзеці і ўнукі забудуць, — пагадзілася з сястрой Макарава.

— Так, так Тонечка, — Алена Максімаўна паглядзела на сястру.

Антаніна зноў узялася за спіцы. Але вязаць болей ёй не хацелася, скруціла ніткі, у скрутак уваткнула спіцы, паклала ўсё на тумбачку.

Раптам прамовіла:

— Вось жа лёс які бацькоў маіх, Алена, га? Нават магілак іх нямашака...

— Чакай... — Алена Максімаўна задумалася, нешта згадваючы. — Бацька мой, твой хросны, некалі мне казаў... За райцэнтрам адразу, ля леспрамгаса, спрадвеку стаяў густы сасоннік. Нібыта людзі яму пацвердзілі: туды дзядзьку Міколу на калёсах паліцыянты везлі і там застрэлілі. Ды і Параска пра тое месца перад смерцю нам гаварыла. Так, за леспрамгасам. Цяпер там магутныя сосны, дубы — рукамі не абхопіш. Некалі мы з Жэнем нечага ездзілі ў леспрамгас, дошкі выпісаць ці што. Прыгожы там лес, адразу за горадам.

Антаніна Ціханаўна слухала вельмі ўважліва. Пачутае яе ўсхвалявала.

— Я намерылася і цябе папрашу. Можа, Жэнька ці Алесь прыедуць, дык каб з'ездзіць разам туды? Куплю я вяночак, да любой сасонкі прывяжу... А ў храме, у любым, у райцэнтры іх, праваслаўных, два, памінальную службу закажам. Ніхто ж іх, Веру і Міколу, не адпяваў. Ды і па Парасцы хутка год будзе. Трэба гэтую работу нам зрабіць...

— Па Парасцы я ўжо праз Ларысу замовіла, яна ездзіла ў царкву. А пра дзядзьку Міколу і цётку Веру я забылася. Абавязкова трэба, — пагадзілася з сястрой Алена. — Каб усё па-божаму было.

— Алесь заўтра прыедзе? — успомніла раптам Антаніна Ціханаўна.

— Не. Казала Галя, нявестка, што ў пятніцу. А ў суботу ранкам паедзем з ім у Гомель. Можа, і ты разам з намі, га? Сярод сваіх будзе весялей, — прапанавала Алена Максімаўна.

— Не ведаю нават, сястра. Ведаеш жа, з-за Віктара сэрца не на месцы... З суседкай пагаварыла. Горка так стала на душы. Кватэра пустая... Трэба, каб дзеткі па ёй бегалі, а там дзеўкі, кажа, голыя. За ранейшае ўзяўся.

— А я табе пра гэта і баялася расказваць, — Алена Максімаўна здзівілася, што сястра дазналася-такі ад суседкі пра любоўныя ўцехі ўнука, нават разгубілася, пачуўшы тое ад яе. Авалодаўшы сабой, пачала гаварыць:

— Толькі не хвалойся. Не бяры да сэрца, чуеш?

— Ды я нічога, сястра. Я нічога. Ці ж не ведаю свайго Віктара? У каго ён толькі такі ўдаўся?..

Яны абедзве ўздыхнулі. Алена Максімаўна не рашылася запытаць пра тое, ці ведае сястра, што яе суседка пазнала адну з іх, Віктаравых сябровак, але пасаромелася спытаць. Яшчэ мінулай ноччу намерылася-такі параіцца вока на вока з нявесткай, што ім рабіць. Ці, можа, не хваляваць Галю, а як пойдучь у сваты, адвесці Соню ўбок ды ў самой яе спытаць, праўда тое ці не? Калі не, то слава Богу. А калі праўда? То навошта яна яе ўнука падманвае?

8

Антаніна Ціханаўна планавала ўжо сваё.

— Добра было б, каб, як абяцалі, заўтра брыгада тая з райцэнтра прыехала, чуеш, Алена? Ды ўстанавіла помнік на магіле Параскі. Грошы вялікія ж узялі, а другі месяц той помнік вязуць. Абяцалі нібыта заўтра. За дзень, думаеш, Алена, зробіць?

— Бог з табой, Тоня! Яны за дзве гадзіны зробіць, не сумнявайся!

— Ты думаеш, што гэта так хутка? — Антаніна Ціханаўна вельмі здзівілася такой упэўненасці сястры.

— То людзі ж заказваюць. Не ты адна. Палову могілак ужо помнікамі заставілі. Не паспееш азірнуцца, як пад дзвярыма ў цябе майстры тыя будуць. Скажучь: «Паехалі! Прымай, бабка, работу!» Таму не хвалюся за гэта. Хлопцы на сябе робяць, бізнес. У іх, кажучь, кіпіць усё ў руках. Гэта раней пахаваць чалавека быў вялікі клопат: дамавіну дзе зрабіць, бо не купіш, каб дошка сухая была нарыхтавана. Рабочых знайдзі дол выкапаць, а многія не вяскоўцы не згаджаліся, баяцца на могілках капаць. А п'яніцы тыя, якія за пляшку жыццё маглi аддаць, вымерлі адзін за адным ды таксама перабраліся на тыя могілкі. А цяпер — не проста казка! Цуд! Грошы — і ўсё табе будзе зроблена па вышэйшым гатунку. Нават памадай вусны памажучь, лялькай у дамавіну пакладучь,— засмяялася Алена Максімаўна.

Услед засмяялася, нарэшце, і Антаніна Ціханаўна.

— Ну ты скажаш...

— Дык так і ёсць. Вунь хавалі нядаўна Вольку Кудзелькіну. Яна бяздзетная. Дык так гэтыя хлопцы прыхарашылі нябожчыцу, замуж некалі страшней ішла. А перад Богам — нявеста! Я ж ледзь пазнала,— шчыра смяялася Алена Максімаўна.

— І смех і грэх,— пагадзілася сястра.

— Не кажы...

9

Памаўчалі. Думалі кожная пра сваё.

Нарэшце Антаніна Ціханаўна прадоўжила гутарку.

— Ведаеш, трэба мне і ў Мінск з'ездзіць. Суседцы грошай зняць, каб плаціла камуналку... Кватэру паглядзець. Усё думаю: можа, Віктар дзе на лісточку што крэмануў, куды яго ліха панесла? Можа, дадумалася яго галава? Званю-званю, другі тыдзень набіраю, а песня ўсё тая ж: «Абанент па-за зонай гэтай сеткі...»

ПАЭЗІЯ

Аліна Легастаева У ДАРОЗЕ ЛЁГКА ДУМАЦЬ

Вершы

Легастаева Аліна Антонаяна нарадзілася 27 ліпеня 1941 года ў вёсцы Верацеі Пастаўскага раёна. Закончыла хіміка-біялагічны факультэт Віцебскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута (1965). Працавала настаўніцай Дакурнінскай васьмігадовай школы Ашмянскага раёна (1965—1967), выхавацельніцай дзіцячага сада № 41 г. Вільнюса (1967—1980), інжынерам-эканамістам вайскавай часткі 62862 ст. Алонка Хабраўскага краю паўднёвага ўчастка БАМа (1980—1985), настаўніцай хіміі ў сярэдніх школах Вільнюса (1986—1992), настаўніцай Краснашвабскай сярэдняй школы Лагойскага раёна Мінскай вобласці (1994—1995).

Аўтар кніг: «Яшчэ да Евы я жыла» (1998), «На вертыкалі сердца» (1999), «Позніх кветак святло» (2006), «Яблочный Спас» (2008), «Поле жизни моей» (2011), «Когда-нибудь» (2012), «Под парусом страницы» (2016, на двух мовах), «Надеюсь и верю» (2022).

ПАДАРОЖЖА

У дарозе лёгка думаць...
Стужкай сцелецца шаша.
Веснавым зялёным шумам
Напаўняецца душа.
То раўніна, то пагорак,
То балоцістая тонь.
Набірае хутка хуткасць
Падкаваны гумай конь.
Вёрстаў бег, віры імгненняў,
Краявідаў берагі
Закалышуць да збавення
Ад самоты і тугі.
Слова, лёгкае ад ветру,
Звонкасць стромкага радка.
Падарожжа для паэта —
Як нектар для матылька.

ЛЯ ПОМНІКА ЯНКУ КУПАЛУ

Гучала малітва,
І свечкі гарэлі,
І полымя ружаў цвіло.
Вятрыска пагойдваў
Лета арэлі
Пад чэрвеня змоглым крылом.

Гучала малітва.
Па слоўцу за словам,
Як птаха з гняздзечка свайго,
Крыяла, ўздымалася
Родная мова
З зямлі да магутных багоў.

А там, на нябёсах,
Дзе сонейка ззяла,
За нас, за зямлю Беларусь
Маліўся ў той час
Бессмяротны Купала —
Анёл наш, Пясняр, Беларус.

АДЗІНОТА

Не грукне ніхто ў мае дзверы,
І нават не стукне ў акно.
Пад вечар самотна-змярцвелы
Зацепліцца зорак святло.

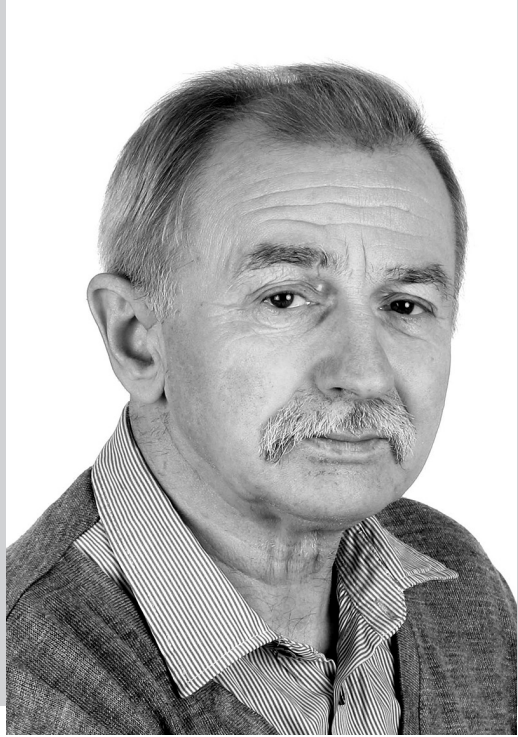
Як хваля адхлыне спякота,
Схаваецца дзесь за Дзвіной.
Падыдзе цішком адзінота,
Прысядзе на лаўцы са мной.

І нам, насамрэч адзінотным,
Не трэба сяброўства шукаць.
Ніхто не парушыць свабоды,
Нікога ніхто не прадасць.

Мы чай удваіх вып'ем з мяты,
А потым адправімся спаць.
Хай месячык ходзіць ля хаты —
Яму нашы сны вартаваць.

Аляксандр Быкаў
КРОПКА
СІНГУЛЯРНАСЦІ

Апавяданне

Быкаў Аляксандр Генадзевіч нарадзіўся 7 верасня 1954 года ў Барысаве. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1985). Працаваў на розных пасадах у рэгіянальным друку. У 1975 годзе, падчас службы ў арміі, узнагароджаны медалём «За працоўную адзнаку» за ўдзел у ліквідацыі наступстваў падтаплення на Брэстчыне.

Аўтар паэтычных зборнікаў «Кветка папараць» (2005), «Пад небам бусліным» (2007), «За межы круга» (2013), «І тым не менш» (2016), «Барысаўскі тракт» (2019), кнігі гумару «Пегас на сотках» (2018), а таксама кнігі прозы «Бабуліны макі» (2015). Пераможца Рэспубліканскага літаратурнага конкурсу «Залаты Купідон» за лепшы літаратурны твор 2013 года ў галіне паэзіі (кніга «За межы круга»).

-1-

Няшмат, пэўна, хто чуў, што ў заповітным урочышчы ў Закарпацці ёсць Даліна нарцысаў. Даліна ўсяго на дзвесце метраў вышэй над узроўнем мора і прызнана адзіным месцам на Зямлі, дзе горны нарцыс расце так невысока. Адкуль жа ўзялася такая вялікая колькасць белых вузкалістых кветак з моцным гаркава-салодкім водарам, бо ніколі не высаджваліся тут чалавекам? Застаюцца разнастайныя меркаванні вучоных-батанікаў, а яшчэ — легенды. Вось як гэта. У адным з княжацкіх замкаў жыла вельмі прыгожая дзяўчына Руся. У дзень яе паўналецця ў замак былі запрошаны шаноўныя госці і простыя гараджане. Сярод іх аказаўся і ганчар Іванка. Ён падараваў прыгажуні Русе вазу з выявай цудоўных нарцысаў. Зірнуўшы адзін на аднаго, маладыя адразу закахаліся і пачалі неўзабаве таемна сустракацца ў даліне. Даведаўшыся пра гэта, князь разгневаўся і скінуў са злосці з гары вазу, што падараваў дачцэ юнак. Стукнулася ваза аб скалу і разляцелася на дробныя кавалачкі. А на раніцу ўся даліна пакрылася квітнеючымі нарцысамі.

Мікола Місько таксама нічога не ведаў пра Даліну нарцысаў. У ціхім куточку, дзе ён з'явіўся на свет, у полі панавалі рамонкі ды васількі, а яшчэ штогод шукалі дзяўчаты на шчасце таемную папараць-кветку, што зацвітае на імгненне ў ноч на Купалу. Але аднойчы, цёплымі майскімі днямі, давалося яму ў якасці велатурыста падарожнічаць якраз па тых закарпацкіх мясцінах. Напачатку забіраў шмат сіл нялёгка пад'ём па шашы працягласцю з дзясятка кіламетраў,

а пасля — такі ж няпросты, звлісты шлях уніз, аж да горада Рахава, знакамітага сваёй непаўторнай гуцульскай культурай. Памятае Мікола, як пішчалі і дымелі тармазы ў веласіпеда на крутых віражах і даводзілася спыняцца, каб іх ахаладзіць. Як пагрозліва паглядалі ўслед іх велагрупе вялікія калматыя сабакі, што дапамагалі чабанам пасвіць авечую атару. А пасля, стомленыя, але задаволеныя, спявалі турысты пад гітару ля кастра пад зорным карпацкім небам, сярод гэтага цудоўнага краю, дзе амаль уся прастора запоўнена жывапіснымі хвойнымі лясамі, што зялёнай лускай пакрываюць схілы гор. Мо і тая даліна была дзесьці непадалёку на іх шляху. Хто ведае...

...Звон службовага тэлефона заспеў Міколу на парозе рэдакцыйнага кабінета, калі ён якраз збіраўся на абед. Крыху вагаючыся, здымаць трубку ці не — усё ж такі час сіесты, — ён вярнуўся да рабочага стала.

— Алё, слухаю вас!

На тым канцы спачатку было маўчанне, а пасля пачуўся прыглушаны, быццам з нейкага сутарэння, хрыплы мужчынскі голас:

— Ты, Мікола?

— Так. Толькі прадстаўцеся, калі ласка, нешта не пазнаю, — адказаў Мікалай.

— Гэта ж я, твой бацька!

Мікола здрыгануўся, быццам маланка працяла ўсё цела. Што за недарэчны жарт? Даўно ўжо няма бацькі, неспадзеўна зусім развітаўся з жыццём, яго магілка са сціплым помнікам некалі распачала новыя гарадскія могілкі. Хацеў паправіць незнаёмага субяседніка: вы, пэўна, збыталі нумар?! Але не паспеў. Сувязь раптоўна перапынілася, і ў пакоі заводскай шматтыражкі ўсталявалася трывожная цішыня. За акном кабінета віравала лета, горад патанаў у зеляніне і сонечных ліпеньскіх праменнях, а ў далечыні ў блакітнае неба ўздымаліся строгія сілуэты будаўнічых кранаў. Хіба што два выпівохі, якія чагось спрачаліся ля крамы, трохі супярэчылі паблякламу ўжо плакату «Слава працы!», што месціўся на суседнім будынку.

Жыццё Міколу здавалася нейкім мітуслівым, часам няўцямным, быццам, наперад «зацверджаным». Не раўнуючы як чарговая пастанова на пасяджэнні парткама. Хіба што крыху разбаўлялі гэту аднастайнасць рэдкія выходы на прыроду з калегамі ці сябрамі, дзе можна было і чарку ўзняць, дэбаты распачаць. Больш, праўда, на бытавую тэму, бо «асобныя» меркаванні мала хто выказваў. І як жа было ўявіць тое жыццё без прагляду хакейных матчаў з удзелам непераможнай «чырвонай машыны», калі падчас чэмпіянату свету дапазна свяціліся ў вокнах блакітныя экранчыкі тэлевізараў! Нават апошні п'яніца чуў, пэўна, пра герояў лядовых баталій — Харламава, Пятрова, Міхайлава, Траццяка. Не прамінаў Мікола і штомесечных пасяджэнняў мясцовага літаратурнага аб'яднання, бо ўжо лічыўся падаючым надзеі маладым паэтам. Пасля іх, ізноў жа, магла быць калі-нікалі чарка, як і цвёрдыя абяцанні тваёй новай публікацыі ў раёнцы. Зрэшты, у юнацтве ў кожнага свае захапленні і спакусы, як і свае крытэрыі таленту. Але гэты нечаканы, незразумелы званок быццам бы разарваў трывалую паслядоўнасць дзён, пазбавіў Міколу душэўнай раўнавагі.

Увечары, вядома ж, падзяліўся навіной з жонкай Таццянай. Яна не ўстрымалася і пераказала пасля пра нечаканы званок свекрыві. Ганна выслухала нявестку знешне спакойна, але праз імгненне з непрыхаванай непрыязнасцю ў голасе пыталына прамовіла:

— А хто табе сказаў, што бацька Міколаў памёр?!
І катэгарычна размоў на гэту тэму больш не вяла.

-2-

Бабуля Марфа жыла ў невялікай хатцы, што месцілася ля імклівай гарадской шашы. Дасталася жанчыне, як кажуць, па поўнай. Муж з'ехаў яшчэ да вайны на далёкую будоўлю, вярнуўся ўжо зусім хворым і неўзабаве памёр. Казала Марфа, прываблівым ён быў хлопцам, нездарма нарадзіла трох дзетак. Імя таксама меў прыгожае і даволі рэдкае — Нарцыз. Гадала адна, як магла, дачок. Каб пракарміцца, цяжка працавала на тутэйшым скураным заводзе, садзіла агарод, хадзіла ў навакольны лес у ягады-грыбы. Як гримнула Вялікая Айчынная, нікуды не з'ехала ад вайны. А куды тут падасіся? Малодшую дачку Ганку праз нейкі час, як толькі той споўнілася сямнаццаць, адправілі акупанты ў Нямеччыну. Дзве старэйшыя засталіся дома, бо ўжо не падыходзілі па ўзросце. Колькі слёз праліла Марфа, пакуль дачакалася малодшую. Вясной 45-га вярнулася дачушка на радзіму, у сваю напайразбураную, пасечаную асколкамі хату. І не спадзяваліся ўжо родныя...

Напрыканцы сталага веку зусім скруціла Марфу. Соўгалася па двары з дапамогай кічка і не памятала нават, калі апошнім часам выбіралася ў горад. Трымала на сваім сціплым падворку аднавокага ката незразумелай масці, некалькі курачак, якія несліся пераважна па чужых хлявах, і дзве казы — чорную і белую. Унукаў паіла бабуля цёплым сырадоем ад гэтых брыклівых козачак і заўсёды дадала ў кубак некалькі кропель пяцізоркавага каньяку. «Гэта, каб дзеткі не хварэлі», — тлумачыла.

-3-

Бабуля, ад якой Мікола атрымаў у спадчыну яе старую хатку, адышла ў лепшы свет, калі ён ужо другі год служыў у арміі. На пахаванне не адпусцілі. Маўляў, не вельмі блізкая гэта радня. Толькі яшчэ раней падчас службы давялося яму ўсё ж пабываць на радзіме. Выклікалі аднойчы летнім спякотным днём на КПП, і дзяжурны афіцэр, адводзячы вочы ўбок, паведаміў: «Ну, што, баец, збірайся, паедзеш дадому. Памёр твой бацька», — і падаў маладому салдату тэлеграму. Тэлеграму ў гарачцы маці забылася заверыць у ваенкамаце, але вайскавое начальства слухна разважала, што такімі рэчамі, як смерць блізкіх, не маніпулююць.

Бацьку было ўсяго крыху за сорок, і трагічная звестка аглушальна стукала ў Міколавы скроні. Квітнеў усімі колерамі лета ліпень, а душа была спустошанай, быццам стары калодзеж, з якога выбралі ўсю ваду. Адна думка свідрала галаву: бацька ж быў такім выдатным плыўцом, як жа атрымалася, што ён патануў?! Ды амаль на вачах у маці і брата! Ці маторка якая праяццела побач і накрыла хваляй, ці сутарга схавіла нагу?

Бы ў тумане, дабіраўся дадому, а перад вачамі паўставалі карціны маленства. Назаўсёды ўрэзалася Міколу ў памяць: сем фігурак касцяных слонікаў, адна адной менш, што выстраіліся ў рад на старадаўняй бацькаўскай камодзе. Яны прыемна клаліся ў руку і быццам бы перадавалі пахі і цеплыню далёкай

паўднёвай краіны, пра якую ён, малец, толькі і ведаў, што там жывуць жырафы, бегемоты ды вось гэтыя самыя сланы.

Бацька быў шафёрам — вельмі паважаная на той час прафесія. Падымаўся на працу рана, а пятай гадзіне, каб паспець дабрацца да аўтагаража і падрыхтавацца да чарговага рэйса. Пасля заканчэння змены, калі яго жаўтабокі «пазік» паслухмяна становіўся на адпачынак разам з іншымі машынамі, дадому не спяшаўся. Любіў кульнуць з напарнікам чарку, здавалася, і залішне. Калі вяртаўся дадому на добрым падпітку, маці тады, як звычайна, распачынала сварку, у кватэры ўтвараўся вэрхал. І слонікі, што падораны былі некалі бацькам на шчасце, небяспечна хісталіся... Мікола з малодшым братам прымалі ў такіх выпадках бок маці. Ды і цяжка хлапчукам было зразумець сапраўдныя прычыны сямейных канфліктаў.

Бацькавы рукі былі шурпатыя і мазолістыя. Ён часцей абдымаў імі баранку свайго аўтамабіля, а не сыноў. І не таму, што быў надта суровым. Просты, спрактыкаваны хлопец усёй душой любіў сваю шафёрскую справу, гэтым і жыў. А песціць дзяцей, лічыў, — клопат маці. Хаця і не мог цярпець, калі, кажучы па-народнаму, дзьмуць сваім дзеткам у адно месца. Адночы, суровай зімой, не вярнуўся да позняга вечара з чарговага рэйса, застыў нерухома «пазік» на вясковай дарозе, замецены снегам. А вакол ніводнага выратавальнага агеньчыка... Абышлося, дапамога не спазнілася. Маці тады, мо ўпершыню, па-сапраўднаму захвалявалася: як там і што з мужам?! Ня шмат надзяляла яму жаночай увагі, не ўмела чамусьці як след наладзіць сямейны быт. Вось і на працу бацька нярэдка ішоў, папіўшы чаю. Сняданне маці ніколі не рыхтавала, а на абед часцей за ўсё былі магазінныя пельмені і катлеты, практычна без мяса. Якія, між іншым, Мікола вельмі любіў і надоўга запомніў іх спецыфічны смак і пах.

Ля іх пяціпавярховага дома, дзе ў пачатку 60-х бацьку, як перадавіку, выдзелілі «хрушчоўку», Міколу сустрэлі спачувальнымі позіркамі не такія ўжо і лагодныя да бацькі суседзі, бо той не мог цярпець жанчын, якія ў летнія часы ўсе вольныя вечары праводзілі на лаўцы ля пад'езда, каб перамыць косці жыльцам. Пляткарак называў трапным словам «штабікі». Меркаванні «штаба» не вельмі яго хвалявалі і, зрэшты, не ўплывалі на паводзіны. Толькі бурчаў: «Лепш за парадкам у сваіх кватэрах сачылі б!»

Як расчыніў дзверы ў сваю кватэру, маці ціха прамовіла:

— Мікола, няма больш твайго бацькі...

Хаўтуры памятае Мікола цьмяна. Прыгадваюцца асобныя моманты, быццам кадры нямога кіно. Доўгі стол са свежых дошак на дварышчы ля дзедавай хаты. На белым абрусе — мноства рознай закускі, бутэлькі з гарэлкай. Шмат народу, як на вяселлі. Толькі смерць і здолела сабраць разам усіх гэтых, не чужых увагуле, людзей, якія па некалькі год не маглі знайсці часу, каб наведаць адзін аднаго. Праводзілі бацьку ў апошні шлях, як і належыць, пранікнёнымі словамі, змахвалі з твараў слёзы. Маці ў чорнай хустцы моўчкі сядзела на ўскрайку лавы, адплакаўшы сваё раней. Святар на адпяванне спазніўся. Быццам ведаў, што нябожчык быў шчырым атэістам і ягоныя малебны тут не вельмі патрэбны. Час ад часу перашкаджалі хаўтурнай прыціхлай бяседзе цягнікі, бо хата стаяла зусім блізка ад чыгункі. Некалі бацька, як ішлі напразткі праз выган да яго роднай прыгараднай вёсачкі, на пытанне сына, што такое «цягнік», уручыў хлапцу цяжкую сумку з харчамі і прамовіў замест тлумачэн-

ня: «Вось бяры і цягні!» Бацька яшчэ быў і добрым жартаўніком, толькі рэдка чамусьці праяўлялася гэта ягоная рыса.

На трох чарках, вядома ж, не спыніліся. А як падпілі, адзін з блізкіх суседзяў нечакана прапанаваў:

— Давайце спяём, Генаву, любімую!

І паляцелі ў вольнае паветра словы моднай тады шафёрскай песні: «Ветер за кабиною носится с пылью...» Нават цяпер, у дваццаць першым стагоддзі, гэта песня падабаецца кіроўцам крутых іншамарак. Бацька быў класным шафёрам. Не дзіўна, што і ўнук, які даўно вырас, стаў прафесійным кіроўцам і ўпэўнены, што гэта менавіта дзед Гена пастаянна аберагае яго ў дарозе. І ўнучка вунь смела рассякае на іншамарцы. Дзед, каб пабачыў, быў бы задаволены, а мо і паківаў бы пагрозліва пальцам. Не без гэтага.

Маці наведвалася да магілкі нячаста, а дзеля апраўдання спасылалася на розныя прычыны. Нешта ўсё ж такі адбылося паміж імі там, на беразе мілай з дзяцінства Бярэзіны, куды выбраліся адпачыць. А мо хутчэй яшчэ раней — у жыцці іх сумесным, дзе так не ставала спагады і згоды. Маці, ужо ўзгадаваўшы ўнукаў і дачакаўшыся праўнукаў, не перажывала, як некаторыя іншыя, што не засталася ёй месца за магільнай агароджай ля мужа. Яе ж саму пахавалі праз трыццаць доўгіх год на могілках далёка за горадам, дзе ўзбоч магіл сцяной высіўся густы лес. Лес, які яна заўжды так любіла...

Кажуць, не трэба вяртацца ў мінулае, бо нас там ужо няма. Мо яно і гэтак. Але ж час ад часу мы перачытваем любімыя кнігі! Ёсць такая і ў Міколы. Гэта «Маленькі прынец» Экзюперы. Нямала там слухных думак. Вось такая, напрыклад: мы заўжды ў адказе за тых, каго прыручылі! Як і за тых, думаецца, каго палюбілі. І хто палюбіў нас... Жыццё кожнага і ёсць асобная, непаўторная кніга. Зрэдку Мікола дастае з паліцы сямейны альбом, у каторы раз пераглядае старыя, пажоўклыя фотаздымкі. Вось на гэтым бацькі такія маладыя і прыгожыя, маці з доўгай дзявочай касой. А тут бацька асобна — у строгай вайскавай форме — падчас службы ў Германіі. А яшчэ за баранкай грузавога таксі, якія тады, у 50-х, хадзілі па горадзе. А вось яны з братам Паўлам стаяць на мудрагелістых крэслах, трымаючы чамусьці ў руках кансервавыя бляшанкі. Замест цацак далі бацькі, напэўна, каб не пужаліся фатографа. Увогуле, фотаздымкаў таго часу няшмат. І няма сярод іх галоўнага — вясельнага. І якія тады былі вяселлі?! Але ж абдымкі былі, пацалункі... Інакш ён, Мікола, не з'явіўся б на гэты свет.

Ніколі не думаў Мікола, што атрымае вышэйшую адукацыю, стане журналістам. Ніяк не вынікала гэта з вучобы ў школе, дзе ў яго адзіныя прыстойныя адзнакі былі па біялогіі ды па грамадазнаўстве. Сталіцы амаль усіх краін свету мог назваць, хаця гэта і не патрабавалася. Але калі гасцяваў у старэнькай бабулінай хаце, цягнула раз-пораз запісваць на кавалачку паперы старэчы лямант бабы Марфы, яе пастаянныя скаргі на злых суседзяў, якія, як яна лічыла, падкідвалі розныя замовы, каб звесці яе гарод ці нашкодзіць козачкам. Дзе цяпер тыя запісы? Можна, захаваліся паміж зорак дзіцячыя неразборлівыя каракулі, з якіх выраслі пасля першыя нясмелыя вершы? І зусім не пра каханне, а пра спорт, космас. І значна пазней ужо была вучоба ва ўніверсітэце, журналісцкія рэпартажы, уласныя кнігі ўрэшце рэшт.

Палёт Гагарына Мікола добра не памятаў, бо яшчэ не меў тады і сямі год, толькі збіраўся ў першы клас. Маці ж на будзённым размовы, ці сустрэў там

Юрка Бога ці не, строга заўважала: «Бога ніхто не можа пабачыць. Пакуль сам ён гэтага не захоча!» Калі надарыўся вядомы Карыбскі крызіс, хваляваліся бацькі: ці будзе вайна з Амерыкай? І гэтая трывога адчувалася нават дзецьмі. Ніхто ні з блізкіх, ні з далёкіх сваякоў ніколі не быў у той далёкай заакіянскай краіне. Хіба што, як напамін аб ёй, усё яшчэ пыліліся ў бабуліным запасніку вельмі трывалыя скураныя амерыканскія чаравікі ваеннага ўзору, як цяпер бы казалі, берцы. Невядома, якім чынам іх прыдбалі і для каго ў няпросты пасляваенны час. Так і не спатрэбіліся, бо былі вялікага памеру.

Узгадвае Мікола, як з рэпрадуктара на сцяне бадзёра гучала перадача — ранішняя гімнастыка. Ногі на шырыню плеч... і гэтак далей. Праўда, нікому і ў галаву не прыходзіла займацца тымі практыкаваннямі, бо кожны дзень у дарослых пачынаўся з вырашэння наспеўшых бытавых праблем. А ў газетах патрыятычна пісалі, што даляр хутка загіне і наша краіна праз пару дзясяткаў год пабудуе камунізм. У невялікім і цьмяным экране тэлевізара «Нёман», што падараваў больш заможны бацькаў брат, які служыў прапаршчыкам у складзе групы савецкіх войскаў у Венгрыі, раз-пораз паказвалі лысага каржакаватага кіраўніка. Гэта ён, Мікіта, на чарговым партыйным форуме развянчаў «выратавальніка» ўсіх народаў Сталіна, а яшчэ ўчарашнія адэпты Іосіфа Вісарыёнавіча дружна апладзіравалі ў вялікай зале смеламу генсеку, які павёў дзяржаўны карабель у варожым буржуйскім моры-акіяне новым курсам. Праўда, Мікіта хоць і ганьбіў капіталістаў, нават аднойчы з высокай трыбуны АНН абяцаў паказаць ім Кузькіну маці ў выглядзе атамнай бомбы, але не адкідваў іх здабыткі. І тычылася гэта не толькі кока-колы і «амерыканскай» кукурузы, якую загадаў для вырашэння харчовай праграмы вырошчваць паўсюдна, аж на поўначы.

У вольны ад школы і хатніх заданняў час Мікола ганяў з аднагодкамі ў двары падраны мяч і не надта ўнікаў у палітычныя варункі. Толькі нашмат пазней, калі маці, як былы вязень, упершыню атрымала нямецкія маркі, яму стала чамусьці непрыемна на душы за гэту поўнасьцю зразумелую кампенсацыю ад Германскай дзяржавы. Тым не менш сваю долю паспяхова скарыстаў на сямейныя патрэбы. А як інакш? Не надта пагуляеш у патрыятызм, калі тваё жыццё не такое і заможнае, як падаецца ў прэсе, і трэба берагчы кожную капейку. Ды і маючы грошы, не разгонішся без знаёмстваў у адпаведных сферах. Запомнілася Міколу загадка-прымаўка: «Доўгая, зялёная, каўбасой пахне». Гэта пра электрычку, на якой народ шастаў у сталіцу за самай таннай доктарскай каўбасой. Праўда, калі маці, будучы ўжо на пенсіі, працавала нейкі час вахцёрам на прахадной мясцовага мясакамбіната і «несуны» адкупляліся ад яе свежай прадукцыяй, тады і Міколу з жонкай перападала смакаты!

-4-

Ганна ніколі не апавядала дзецям аб сваім выгнанні. Навучаная жыццём, берагла ад магчымых негатыўных наступстваў. Каб не сапсавалі, не дай Бог, біяграфіі. Даведаліся ўпершыню сыны пра гэту нялёгкую старонку матчынага лёсу менавіта тады, калі ўлады афіцыйна аб'явілі, што будучь выдаваць тыя маркі.

— Трэба падзяліцца з усімі, — адразу заявіла маці, маючы на ўвазе сваякоў. — Цётцы Мані трохі марак даць, пламенніку Пецю. Як-ніяк, радня. І сяброўцы маёй даўняй не перашкодзіла б.

ПАЭЗІЯ

Георгій Марчук

БАЙКІ

Марчук Георгій Васільевіч нарадзіўся 1 студзеня 1947 года ў Давыд-Гарадку. Пасля заканчэння школы № 2 у Давыд-Гарадку працаваў ва ўстановах культуры. З 1969 года — у Мінску: адміністратар кінастудыі «Беларусьфільм», асістэнт рэжысёра аб’яднання тэлефільмаў той жа кінастудыі. Скончыў аддзяленне тэатразнаўства Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута (1973), Вышэйшыя курсы сцэнарыстаў і рэжысёраў у Маскве (1975). Загадаў літаратурнай часткай Тэатра-студыі кінаакцёра, працаваў дырэктарам выдавецтва «Мастацкая літаратура», галоўным рэдактарам кінастудыі «Беларусьфільм» і ў апараце Саюза пісьменнікаў Беларусі. Аўтар кніг прозы «Крык на хутары» (1983), «Кветкі правінцыі» (1986), «Вочы і сон» (1990), «Сава Дым і яго палюбоўніцы» (1990) і іншых, шэрагу п’ес, кіна- і тэлефільмаў.

Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь (1996), Нацыянальнай літаратурнай прэміі (2018).

АД АЎТАРА

Дзякуй Богу, шчаслівая мая дарога,
У розных жанрах напісаў я многа.
Цяпер стары, слабы, падслепаваты
І рэдка так выходжу з хаты.
Спытайце, што дапамагае жыць?
Жаданне моцнае тварыць!
Ёсць рэдкі жанр, спытайцеся ў паэта,
Адкажа ён, «што байка гэта»,
Якой літаратуры нашай не стае, —
І гэта падштурхнула да камп’ютара мяне.

ВАРОНА І ЛІСА

Аж тышчу долараў знайшла Варона.
Схавалася ў лесе і на жыццё будзе планы.

Цяпер вазіць мне будуць ежу з рэстарана.
 Адна сяброўка была аж на Мальдзівах.
 У захапленні ўся, такое, кажа, дзіва.
 Туды я палячу на зайздрасць калектыву.
 І вось яшчэ я марыла даўно:
 З падагрэвам куплю сабе кубло.
 А тут Ліса: «Я чула, вялікія ты маеш грошы.
 Дык я магу удвоіць іх, мой сябр ты харошы.
 Дай мне, ў маю кантору, і будзеш жыць ты на працэнты,
 Якімі задаволены усе мае кліенты».
 Адказвае Варона: «Мяне аднойчы ты падманула з сырам,
 Табе больш не веру, пакуль не падпішу паперу». —
 «Не падману, дальбог, спытай у Сойкі,
 Што ёй дае мая кантора й колькі.
 А Заяц хоць крыху прыдуркаваты,
 Прынёс ён у кантору усе грошы з хаты».
 За сыр прашу мне дараваць,
 А тут паперы, іх не стану ж я каўтаць.
 Загаварыла, галаву ёй задурыла,
 Пачаставала кавалкам сала.
 Шчаслівая Варона з Лісою яе паперу і падпісала.
 Праз месяц паляцела: чаго чакаць,
 Працэнт свой трэба атрымаць.
 А там натоўп: і Заяц тут, і Сойка,
 І стары Мядзведзь, і Воўк.
 Умомант зніклі ўсе іх мары,
 Крычаць: «Падманшчыца! Вярні даляры!»
 Патрабавалі гэтак дацямна.
 Не ведалі, што з грашыма даўно ўжо уцякла.
 Калі не будзеш на чужых памылках ты вучыцца,
 Такое і з табою можа утварыцца.

АНСАМБЛЬ

Баран, Казёл, Асёл ды Салавей
 Да радасці усіх людзей
 Стварылі свой ансамбль.
 Саліраваў, канечне, Салавей.
 Астатнія ўсё болей падпывалі.
 За талент Салаўя калегі паважалі.
 Ды неяк паміж імі, як кажуць, муха праляцела.
 Казаў Баран: «Усё яму: і большы ганарар, і кампліменты».
 Асёл дадаў: «Усе апладысменты».
 У нас і голас, і фактура,
 Касцюм, прычоска і фігура.
 Цяпер мелодыі і голасу не трэба.
 Паболей эпатажу.
 Такая ў глядачоў цяпер патрэба.

Ад горада да сёл салістам можа быць Асёл.
 Між сабою згуртаваліся
 І без падзякі з калегам развіталіся.
 Былое славы болей не было.
 Ні горад не чакаў іх, ні сяло.
 Казёл віну ўсклаў на Барана.
 Баран няўдачу прыпісаў Аслу:
 — Бяздарны ты, твая віна.
 Асёл так моцна раззлаваўся,
 Зняважыў іх і развітаўся.
 Баран з Казлом на сцэне аж пыхцелі,
 Ды гледачы іх слухаць не хацелі.
 Адна усім знаёмая ёсць сіла:
 Ансамбль той зайздрасць загубіла.

ГУМАНІТАРНАЯ ДАПАМОГА

Лес амаль згарэў, згарэла і бярога.
 Гуманітарная, казалі, будзе дапамога
 Медзведзю-старшыні і сябру Воўку.
 Каб розныя камісіі ім не ствараць,
 Даручылі дапамогу размеркаваць.
 «Напачатку, — казаў Мядзведзь, — дамо зайцам,
 Астатнім потым, ну і нам».
 Воўк спахапіўся, амаль што абурыўся:
 «Там у адной зайчыхі дзяцей пятнаццаць,
 Без дапамогі можам мы застацца».
 «Тады аленям», — Мядзведзь сказаў.
 Воўк папярэдзіў:
 «Іх галоўны ў лесе фірму заснаваў.
 Гандлюе ён рагамі,
 Не дзеліцца прыбыткам з намі,
 «А барсуку, лісе», — працягвае Мядзведзь, —
 «Дамо ашчадна, па крысе.
 Барсук у справах лесу ўдзела не бярэ,
 У сваю нару усё грабе.
 Лісе мы зарабіць давалі — усё ёй мала.
 У газеце нас з табой крытыкавала.
 А брату шэраму твайму дамо?
 Скажу папраўдзе я адно:
 У вёсцы надыбаў ён, набыць дзе
 Можна самагон.
 Прап'е ён дапамогу, як логава прапіў,
 А зязюля, вожык — на іх жа маем
 Мы ўплыў.
 Ой, смешна мне, каб я так жыў,
 Іх сваякі забралі да сябе, і потым,
 Гэта не сакрэт,

У нас не мелі яны аўтарытэт».
 Мядзведзь размеркаванне завяршыў.
 Усё лагічна, доказна, талкова,
 Не трэба лішняга тут слова.
 «Ты хітры, Воўк, і згодзен я з табой».
 Яны павесялелі і дапамогу
 падзялілі між сабой.

ЛІСА-РЫБАЧКА

Пайшла Ліса на вёску красці сала.
 Не пашанцавала.
 Са злосці ў рыбака вуду яна ўкрала.
 Ідзе па лесе, насустрач Воўк галодны:
 — Куды ты з палкай гэтай?
 — Рыбу вудзіць, гэта вуда недарэка.
 Нам не трэба час марудзіць,
 Пажыві ты ў мяне, разам будзем вудзіць.
 Абрадавалася Ліса гэтай прапанове,
 Хто ж піць і есці дарма адмовіцца, панове.
 Тыдзень праляцеў, Воўк рыбы захацеў,
 Прадаў сваю падзорную трубу.
 Каб пракарміць галодную куму,
 Пайшлі на рэчку, дзень згубілі,
 Нічога так і не злавілі. Ліса і кажа:
 — Тут у цябе адны карчы,
 Рыбы тут не будзе, хоць крычы,
 Ідзе Мядзведзь, і ен пытае:
 — Куды Ліса так паспяшае?
 — На рэчцы месца я шукаю.
 Дзе рыбы шмат, я вуду маю.
 Ты пажыві вось у мяне, і нас удача не міне.
 Бераг мой, рака мая,
 Тут рыбы многа, веру я.
 Лісу карміў ён тыдзень, можа, два.
 Шчаслівая Ліса прыпасы з’ела ўсе да дна.
 На беразе сядзелі гадзіны дзве,
 А рыбы не відаць нідзе.
 — Не рыбае тут месца, дружа мой.
 Час развітацца мне з табой.
 Падплыў Бабёр і кажа так сваім сябрам:
 — Параду добрую вам дам.
 Ліса вас падманула, ведаю яе.
 На голы на кручок рыба не клюе.
 Вас, наіўных, напаткала.
 На дармаўшчыну піравала.
 Яшчэ скажу, што кажуць людзі:
 Сыты крадзеным не будзеш.

Крадзенае шчасця табе не прынясе,
Таму не верце вы такой лісе.

БУСЕЛ І ЭЛЕКТРЫК

На Пасху, перачакаўшы зіму,
Бусел прыляцеў на сваю радзіму.
Да роднай вёскі.
Абраў ён для гнязда не хаты дах,
І не сасну, не дуб,
А электрычны слуп
Насупраць хаты цёткі Ганны
І будаваць гняздо пачаў старанна.
Галлё з гнязда на слупе правады замкнула.
Сяло у цемры патанула.
Электрыку Івану, сыну Ганны,
Загадалі гняздо буслоў бурыць,
Ім на слупе больш не жыць.
Іван стараўся. Скажу, і Бусел не здаваўся.
Пачаў ён новае рабіць гняздо.
Зноў пагрузіў у цемру ён сяло.
Іван бурыў, і злы ён быў на бусла,
Які бяды ім нарабіў.
І, як праклён, паланіў Івана жахлівы сон.
У сне штоночы ён крычаў, палохаўся, стагнаў.
У снах тых Бусел, седзячы на галаве Івана,
У цемечка яго дзяўбаў.
«Вялікі грэх, — казала маці. — Што ж ты нарабіў?
Навошта птушкам гняздо ты разбурыў?»
Так маці гаварыла і тым сумленне Івана разбудзіла.
— З грахам такім мне цяжка жыць.
Скажы мне, мама, што рабіць?
Мне заўтра трэба ў трэці раз бурыць...
І адказала Івану маці:
— Пастаўце побач новы слуп
Без правадоў, а толькі для буслоў.
Электрыкі Івана прапанову падтрымалі
І новы слуп усталявалі,
На якім буслы сабе гняздо і збудавалі.
Што ні кажы, было і радасна, і светла людзям на душы.
Да гэтых слоў яшчэ дадам:
Што справы добрыя заўсёды прыносяць радасць нам.

Мікола Мікуліч

«З СЯЎНЁЮ, ПОЎНАЮ ЗЯРНЯТ...»

Творчая індывідуальнасць Міхася Машары

Мікуліч Мікалай Уладзіміравіч — кандыдат філалагічных навук, загадчык аддзела ўзаема сувязей літаратурна-літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы, літаратуры НАН Беларусі.

Гэта быў пісьменнік яркага мастацкага таленту і шырокага творчага дыяпазону. Пражыўшы складанае, насычанае значымі грамадска-сацыяльнымі падзеямі і пераўтварэннямі жыццё, Міхась Машара ўвайшоў у гісторыю айчынай літаратуры як таленавіты паэт і празаік, цікавы і своеадметны драматург і перакладчык.

Нарадзіўся Міхась Машара 18 лістапада 1902 года на хутары Падсосна былога Дзісенскага павета Віленскай губерні (цяпер Шаркаўшчынскі раён Віцебскай вобласці) у сям’і беззямельнага селяніна. Дзіцячыя гады будучага пісьменніка прайшлі ў вёсцы Таболы. У 1914 годзе ён закончыў Шкунцікаўскую народную школу, у 1915—1918 гадах вучыўся ў Глыбоцкай вышэйшай пачатковай школе (адзінай працоўнай школе другой ступені). Працаваў пісарчуком у канцылярыі Ігуменскай воласці, справаводам зямельнага аддзела Германавіцкага валвыканкама, служыў сувязістам 18-й Паўночнай стралковай дывізіі падчас вядомага наступлення Чырвонай Арміі ў 1920 годзе на Варшаву.

З ранніх гадоў М. Машара ўключыўся ў народна-патрыятычны рух Заходняй Беларусі. Ён удзельнічаў у забастоўках, дэманстрацыях, маёўках, іншых акцыях пратэсту, дапамагаў арганізоўваць на месцах гурткі Беларускай сялянска-работніцкай грамады, пазней працаваў у Вільні інструктарам яе Цэнтральнага камітэта, рэдактарам газеты «Наша воля». Як вядома, апэратыўна адгукуючыся на вострыя праблемы і супярэчнасці рэчаіснасці, газета выкрывала палітыку пераследу польскімі ўладнымі структурамі і чынавенствам заходнебеларускага грамадска-культурнага, асветніцкага руху, ініцыятыў і мерапрыемстваў прадстаўнікоў сацыяльных нізоў, адстойвала інтарэсы прыгнечанай і занябанай, але не скоранай нацыянальнай меншасці. Пасля чарговага апублікавання ў газеце сацыяльна вострых, забароненых да друку матэрыялаў і яе канфіскацыі польскай дэфензівай М. Машара быў арыштаваны і пасаджаны ў цэнтральную віленскую турму «Лукішкі». Усяго за кратамі правёў больш за 4 гады.

Як і шмат хто з яго аднагодкаў і сучаснікаў, таварышаў па пярэ, М. Машара звярнуўся да сродкаў актуальнага ў краі шчырага і пранікнёнага літаратурнага мастацкага слова пад уплывам жорсткіх рэалій народнага жыцця, абуджэння і актывізацыі грамадскай свядомасці, патрыятычнага руху. Менавіта падчас турэмнага зняволення, навучання ў «лукішскім універсітэце», ён асэнсаваў і ўсвядоміў асновы сваёй духоўна-маральнай і грамадзянска-патрыятычнай місіі і прызначэння і пачаў пісаць па-беларуску. Мастацкія творы, як правіла, падпісваў сваім сапраўдным прозвішчам, а таксама псеўданімамі М. Каліна, Міх. Каліна, Міхась Каліна, С. Антонаў, крыптанімам М. М.

Першы зборнік паэта «Малюнкi» выйшаў намаганьнямі З. Верас на сродкі МОПРа ў 1928 годзе, калі аўтар знаходзіўся ў Лукішках. Яго склалі чатырнаццаць лепшых вершаў, напісаных непасрэдна ў турэмных лёхах. Тым не менш кніжка прасякнута мажорнымі матывамі і інтанацыямі, жыццесцвярджальнай энергетыкай. Мы бачым, думкі лірычнага героя М. Машары сабраныя, пачуцці вынашаныя, а ў цэлым унутраны свет адмабілізаваны, напоўнены актуальнымі духоўна-сацыяльнымі ідэямі і мэтаімкненнямі:

Я сын галоты і цямы,
Паўстаў я з поту і крыві.
Я шэрай, ціхай вёскі сын,
Ўладар палёў, лугоў, далін.
Мае дзяды — згіналі каркі,
Цярпелі здзек і ласку палкі.
Хачу ўзыйсці на шлях другі —
Я сын галоты і цямы. [11, с. 12]

(«Я сын галоты і цямы...»)

Крыху пазней у паэтычным цыкле «Падарожжа» М. Машара адзначыць:

О, ты вастрог!
Ў сцянах тваіх панурых,
У час даўгой, даўгой начы,
Вучыўся я змагацца з бурай
І крыльлі тут расціў душы.

Тут рос мой дух... мацнела вера,
Ў тваіх мурах пазнаў сябе,
І песню першую нясмела
Тут прапаяла муза мне... [9, с. 76]

Досыць характарыстычным і паказальным з’яўляецца і яго прызнанне з ліста да крытыка С. Станкевіча: «Калі б не астрог, не Грамада, я і сёння мадзеў бы ў цяжка мужыцкім жыццю, бяз жаднага духовага зместу, із спячай думкай і нявыразна-падсвядома-вострым імкненнем у грудзёх, якое ганяла мяне ад 16 да 25 год у вандроўцы з аднаго да другога кута, ад аднаго projektu да шукання другога, пакуль напаследак не абাপёрся аб Грамаду й Лукішкі. 30 месячных гасціны, пераважна адзіночкі, разбудзілі думку, што скрысталізавала пагляды і неяк выразней намеціўся жыццёвы шлях і перакананні. І тут станоўка і грунтоўна азяўся за далейшы цяг самаадукацыі і духовага развоу» [20, с. 175].

Турэмная няволя неаднойчы дыхне ў душу М. Машары «сцюжай магільнай» успамінаў «3 гасцінных “Лукішак”, востра адзавецца падчас наведвання Вільні ў непасрэдным сузіранні паэтам сумных «маўклівых муроў», якія столькі «затрулі часінаў» з яго «дзён маладых».

Я з дрожжу агіды страсаю
З душы гэты сумны налёт
І неяк жажліва хаваюсь
Ў рухлівы людзкі карагод [12, с. 91], —

скажа ён у вершы «О Вільня! Тваім камяніцам...», які ўвойдзе ў зборнік «На-прадвесні» (1935).

Калі чытаеш вершы зборніка «Малюнкi» — «Вёска», «Не магу, не магу зразумець...», «Вераснявая ціш абняла...», «Цяпер я ўжо зусім не той...», — міжволі звяртаеш увагу на іх прысумлены настрой, мінорную танальнасць. Паэт шмат думае над з’явамі і працэсамі рэчаіснасці («Я навучыўся пустку сцен живою думкай напаўняць...»), засяроджаны на самааналізе, вывярае сваё месца ў кантэксте бягучых грамадска-сацыяльных дзей і варункаў: «У нямым маўчанню сцен турмы // Пачаў вякоў навуку браць...» [11, с. 14].

Разам з тым у цэлым, як мы заўважылі, кніжка прасякнута мажорнымі матывамі і інтанацыямі, жыццесцвярджальнай, духаноснай энергетыкай, імкненнем аўтара да шырокага ўспрыняцця свету і чалавека. Абумоўлівалі ўсё гэта, думаецца, пэўнасць маральна-філасофскіх каштоўнасцей, на якія паэт арыентаваўся, яго трывалая паяднанасць з сацыяльнай глебай, што з’яўлялася матэрыялам творчасці, выразная грамадзянская пазіцыя.

Змест і характар роздумаў і эмацыянальных узрушэнняў лірычнага героя М. Машары праўдзіва суадносіліся з рэальнай канкрэтыкай падзей і фактаў, аб’ектыўным станам характэрных праблем і вострых супярэчнасцей заходнебеларускай рэчаіснасці. Паэт сведчыў умельства дынамізаваць думку, канцэнтруючы яе ў даходлівым, празрыстым вобразе, праз пластычна выразны настрой і перажыванне ён акцэнтаваў увагу чытача на самым істотным і вызначальным у з’яве і працэсе, раскрываў паміж імі нечаканыя асацыятыўныя сувязі, ствараў свежыя, яскравыя і пераканаўчыя карціны і малюнкi жыцця сялянскага асяроддзя і прыроднага свету. Пры гэтым у грамадстве яго найперш цікавілі рух, дзеянне, абуджэнне, а ў прыродзе — змена, пераходны стан, выпяванне іншай якасці, абнаўленне. Да прыкладу, лірычны герой верша «Родным гоням» поўніцца непадробнай радасцю і душэўным узрушэннем, лагодна назіраючы, як раннюю вясною, «калі яшчэ голае ўсё», «рвецца да свету жыццё // У творчых абняццях красы», «Як кожным паранкам туман, // Бы белае стада гусей, // Ад цёплых, ад мокрых палян // Плывец у гару ўсё вышэй...» [11, с. 2]. Развіваючы і паглыбляючы ў заходнебеларускай літаратуры астрожную тэму, шмат у чым напаўняючы яе новым эмацыянальна-пачуццёвым зместам, той ці іншы душэўна-псіхалагічны стан асобы, пэўныя дачыненні ў чалавечым асяроддзі, грамадска-сацыяльныя працэсы і варункі М. Машара сувымяраў са з’явамі прыроднага свету, у якім пануе гармонія і раўнавага, арганічнае сумоўе і ўзаемадапаўняльнасць:

Так прыемна дрыжыць гэта сінь —
Сінь вясновая цёплых нябёс,
І цалуецца пахам язмін
З блескам ззяючых сонячных кос.

А бярозка зялёным лісцём,
Праз вакно, усміхаецца мне,
Як і я, — яна поўна жыццём,
Як і я, — яна рада вясне. [11, с. 3]

(«З вясновых настройў»)

Жыццё і далей не песціла паэта. Выйшаўшы з астрога, ён асталяваўся ў вёсцы Таболы, працаваў падзёншчыкам, батраком, рознарабочым, як пазней сам

адзначыць у аўтабіяграфіі, «быў лесарубам, кожную вясну працаваў на румах і ганяў платы, капаў канавы, трапаў лён купцам, махаў ад усходу да заходу сонца касой на панскіх і кулацкіх сенажацях і палетках, пільнаваў кулацкі сад і рамантаваў дарогі. І пісаў вершы, паэмы, п'есы» [13, с. 374].

Так малады пісьменнік не пакідаў абранага занятку, па словах Я. Шутовіча, «будучы ў беднасці, заўсёды ў варунках пастаяннай барацьбы за штодзённы кавалак чорнага хлеба» [26, с. 1], настойліва працаваў над сабой, развіваў свой літаратурны талент, падвышаў узровень творчага майстэрства. Ён імкнуўся спрабаваць сябе не толькі ў паэзіі, але і ў прозе, драматургіі, знаёміў зацікаўленых чытачоў з вынікамі сваіх напружаных духоўных пошукаў, удалымі мастацкімі набыткамі ў вядучых і масавых віленскіх перыёдыках — газетах і часопісах «Беларускі звон», «Родны край», «Наша воля», «Заранка», «Шлях моладзі», «Калоссе», «Беларускі летапіс» і інш. Абазначанае і заяўленае ў першым, шмат у чым спробным, вучнёўскім зборніку М. Машары знайшло свой перспектывы працяг і далейшае развіццё ў наступных кнігах, у якіх яго паэзіятворчыя здольнасці разгарнуліся на поўную сілу: «На сонечны бераг!» (1934), «Напрадвесні» (1935), «З-пад стрэх саламяных» (1937).

Заходнебеларуская крытыка не замарудзіла адгукнуцца на праявы і паказчыкі значнага духоўна-мастацкага росту паэта, змены і зрухі ў ягонай творчасці канца 1920-х — першай паловы 1930-х гадоў, даючы ім высокую ацэнку. «Калі звернем увагу на просты, прыгожы і свабодны, поўны абразовасці стыль нашага песняра, — адзначаў у рэцэнзіі на зборнік «На сонечны бераг!» Я. Малецкі, — на яго сэнтымэнтальны лірызм, на яго жывую і абразоваю эпіку і глыбокую элегію, то скажам, што ён выявіў вялікія паэтычныя здольнасці. Вершы М. М. чытаюцца як нешта роднае, сваё, з чым так зжыўшыся наша душа. Няма ў гэтых вершах брутальнасці, пажадання людзкой крыві і няшчасця праціўнікаў, а таксама штучнасці, а ёсць спачуццё людзкой крыўдзе, любоў бацькаўшчыны, прыгоства беларускай прыроды, ідэалаў агульналюдзкіх і асабістых перажыванняў». І далей: «Памінуўшы Купалу, Коласа, Бядулю, мала ёсць сягоння ў нас так багатых духам паэтаў, як М. Машара» [7, с. 16]. Аналізуючы вершы гэтага ж зборніка, С. Станкевіч вёў свае развагі ў тым жа рэчышчы: «Міхась Машара — гэта poeta самародак, які адзначыў выразны след у нашай паэзіі Заходняе Беларусі, а нават і ўва ўсёй сучаснай беларускай літаратуры наагул. Ёсць ён найбольш плодным і папулярным беларускім поэтам на гэты бок рыскае мяжы» [19, с. 56].

Трэба пагадзіцца з аўтарытэтным сучасным даследчыкам А. Лісам, які абгрунтавана называў М. Машару самым «прадуктыўным паэтам у заходнебеларускай літаратуры першай паловы 30-х гадоў» [5, с. 251]. У перадваеннае дзесяцігоддзе М. Машара становіцца адным з самых вядомых пісьменнікаў у грамадска-культурным і мастацка-творчым асяроддзі Вільні, адным з самых папулярных сярод масавага чытача Заходняй Беларусі. На яго асобу меўся заўсёдны і вялікі попыт падчас правядзення шматлікіх сходаў і літаратурных вечарын, яго творы не залежваліся на паліцах кнігарняў, па іх ладзіліся культурна-асветныя імпрэзы, ставіліся спектаклі, яго ідэйна-мастацкія пошукі з'яўляліся прадметам выступленняў у беларускім савецкім, а таксама польскім, украінскім, чэшскім друку. «Мы ў Заходняй Беларусі ведалі і любілі творчасць Міхася Машары, — успамінаў колішні папечнік паэта па грамадска-культурным руху і літаратурнай працы Я. Міско. — Любілі за тое, што яна

была надзейным саюзнікам працоўнага людз у яго барацьбе супраць панскага прыгнёту і эксплуатацыі. Любілі яго вершы, любілі і паэмы, у якіх аўтар звяртаўся да гераічнага мінулага свайго народа, шукаў прыклады самаахвярнай барацьбы за народнае шчасце» [14, с. 15].

Несумненна, вядомасць і папулярнасць паэту прынеслі заглыбленасць у праблемы народнага жыцця, праўдзівае адлюстраванне актуальных духоўна-грамадскіх супярэчнасцей, узрушанае, поўнае нязгоды і пратэсту слова ў абарону сацыяльных і нацыянальных правоў заходніх беларусаў. Вынашаны і прачулы патрыятызм і абвостраны грамадзянскі пафас палягаюць у аснове яго творчасці 1930-х гадоў, цэментуюць яе зместавыя і фармальныя, мастацка-выяўленчыя асаблівасці.

Кантактуючы, падтрымліваючы цесныя стасункі і ўзаемадачыненні з прадстаўнікамі розных сацыяльных груп і катэгорый насельніцтва, М. Машара неаднойчы пераконваўся ў тым, наколькі неабходны ім добры верш, яркае, трапяткое, прасякнутае праўдаю і вераю прамойніцкае слова, якой яно карыстаецца вялікай духапад'ёмнай сілаю. Паэт помніў, як, успрымаючы яго, загараліся вочы, ажывалі і прасвятляліся твары палітзняволеных, неаднойчы назіраў, як пад яго ўплывам абуджалася душа і выпростваліся плечы стомленага цяжкаю штодзённаю працаю бедняка-селяніна і падбітага шматлікімі невырашальнымі праблемамі местачковага рабачая, як у іх свядомасці дужэла надзея на цвярдженне дабра і справядлівасці, як парывіста і імпульсіўна, лаваю гарачых воплескаў і выгукаў рэагавала на яго дружная студэнцкая аўдыторыя.

Многія творы М. Машары вымушалі чытача задумацца над сваім жыццём і яго акалічнасцямі, цвяроза і ўзважана асэнсавалі рэальны стан грамадскіх з'яў і працэсаў. Яны вярэдзілі яго душу праўдзівымі, насычанымі карцінамі і малюнкамі вясковай рэчаіснасці, гаротнага жыцця і працы селяніна-земляроба, выходзілі ў яго пачуцці любові да роднага краю, высакароднасці і гуманізму, чуласці і спагады.

На палку, ў кутку, ля печы
Матка хворая ляжыць.
Ля яе, пакрыта нечым,
Дзіцянё ў калысцы спіць.

Ля палка стаіць другое,
У дзюравым каптане...
Сыра ў хаце... Пахне гноем,
Грыбам плесні на сцяне.

Печ замурзана у сажу,
Шчэрыць свой бяззубы рот.
На прылаўцы з міскі кашу
Даядае смачна кот.

Каля печы па далоўю
Парасё і стада кур.
Ў вокны, бітыя з надвор'ю,
Заглядзеўся гурбаў мур.

(«У хаце»)

Казімір Камейша ПА ЛІФТФОНДАЎСКАЙ ПУЦЁЎЦЫ

Працяг. Пачатак у № 7 за 2023 г.

Сярод удзельнікаў семінара маладых літаратараў Беларусі вядомыя пісьменнікі (стаяць у цэнтры): Васіль Гігевіч, Алесь Адамовіч, Анатоль Вярцінскі, Уладзімір Калеснік і Вера Вярба (стаіць каля шыльды). 19.—29.XI.74 г. Каралішчавічы

У свае пазнейшыя гады я ўжо без ніякіх праблем мог набыць тую літфондаўскую пуцёўку, але не так часта наведваў свае лясныя Каралішчавічы, бо хацелася патрапіць і ў іншыя Дамы таго ж кшталту, на якія быў багаты Літфонд СССР. І ўсё ж лес, для мяне, чалавека ляснога, цяжка было параўнаць па сваёй прываблівасці з чым-небудзь іншым. Ён заўсёды гукаў мяне ў свае ўтульныя шаты. Бываючы ў Каралішчавічах, я заўсёды цікавіўся, нават распытваў у старэйшых за мяне людзей пра тое, як жылося і думалася тут самому Коласу, чым імем называўся гэты Дом. Хай сабе называў ён яго «Камарышчавічамі». Але ж народны пясняр тут па-пісьменніцку сямейна жыў месяцамі. Нават юбілей свой другім заходам адзначаў тут. Самую нечаканую згадку пра песняра-земляка знайшоў я ў Міколы Аўрамчыка. Міколу Якаўлевічу пашанцавала: улетку 1949 года з Іванам Грамовічам, Янкам Брылём, Антонам Бялёвічам, Кастусём Кірэенкам, Анатолем Вялюгіным, Іванам Мележам і Аляксеем Русецікім ён прымаў удзел у сустрэчы з Якубам Коласам у доме паэта. Здымак, што

засведчыў гэту сустрэчу, неаднойчы з'яўляўся на старонках айчыннага друку. Але сама яна ў яе ўдзельнікаў пакінула дваістае ўражанне. Адбылася цёплая сустрэча, як згадваў Мікола Якаўлевіч, быў даволі заможны стол, а вось гаворкі пра літаратуру, якой чакалі паэты і пражанкі, не адбылося. Але потым, добра ўсё ўзважыўшы, сам Аўрамчык і не здзіўляўся, чаму не было з боку класіка нейкіх ушчуванняў, наказаў, усёй той самай канцылярскай дыдактыкі: «А якія творчыя наказы ці жыццёвыя павучанні мог даваць Якуб Колас цэламу гурту ўжо немаладых людзей, што прайшлі цяжкімі дарогамі вайны, неаднойчы глядзелі ў вочы смерці, ды і большасць з якіх мела за плячамі па два-тры зборнікі прозы ці паэзіі?»

Згадваючы свае сустрэчы і застольныя гамонкі, ды і шпацыр па лясных сцяжынах, я не магу прыпомніць, каб хто-небудзь з пісьменнікаў быў апрануты ў штосьці парадна-святочнае. У мае часы кожны, як толькі распакоўваў сваю дарожную валізу, адразу пераапранаўся і нацягваў на сябе зручны спартыўны касцюм. У часы Коласа гэтай адзежыны яшчэ не ведалі, усе хадзілі ў так званых «піжамах». Што тычыцца самога Коласа, той любіў апранацца толькі па-парадному, нават у той жа бальніцы. Думаю, для чытача будзе цікавай у гэтай сувязі яшчэ адна прыгадка Міколы Аўрамчыка:

«У Каралішчавіцкім Доме творчасці часам бывалі такія гадзіны, калі ўсе пісьменнікі выязджалі з яго ў Мінск. Аднаго разу якраз у такі час улетку я стаяў на ганку Дома творчасці, самотна паглядаючы на вершаліны стромкіх соснаў, што нават не варушылі галінамі ў бязветранай цішы. Раптам справа, аднекуль з-за вугла дома, да майго слыху данёсся спецыфічны бразгатлівы стук дзвярэй шклянёй веранды. Спачатку я не звярнуў на яго ніякай увагі. Але праз нейкі момант, невядома чаму, інстынктыўна павярнуўшы твар у той бок, ад нечаканасці ажно аслупянеў. З-за дома са свайго любімага вялікага пакоя з верандаю, пад вокнамі якога пад кашлатымі ялінамі заўсёды ляжаў каменны вугаль, па лясной прасецы, на якой вытыркаліся з зямлі люкі каналізацыйных калодзежаў, павольна пашыбаваў Канстанцін Міхайлавіч. Прычым быў ён босы, але ў сваім парадным гарнітуры з шырокімі калашынамі штаноў і ў капелюшы. Усё роўна як аслабелы, выйшаў падсілкавацца энергіяй, якую выпраменьвае родная зямля. Я сарамліва схаваўся ў глыб дома, каб, крыў Божа, не азірнуўся і не заўважыў, што я бачу яго ў такім нязвыклым выглядзе». Скульптару было б дастаткова гэтага падгледжанага малюнка, каб падкрэсліць прыроджаную сялянскасць паэта, яго моцную сувязь з роднай зямлёй. А для самога класіка гэта была радасць ад дакранання да самой жыццёвай асновы, да таго, што трымае чалавека ў гэтым жыцці, да роднай зямлі. А вось Міхасю Лынькову давялося бачыць, як Колас аднойчы ў веснавым лесе скінуў на хаду чаравікі і добра патаптаўся ў лужынцы. І аж прыцмокваў ад задавальнення потым, выціраючы ногі халодным верасам. Не, гэта было не дзівацтва. Вечнасць, калі яна і існуе, дык прапісана там, у самой глыбіні Зямлі. Гэта класік ведаў добра.

Колас любіў дзяцей асаблівай любоўю і ні ад каго не хаваў гэтага, і пра гэта ўсе ведалі. Тое надта яскрава адчуваецца ў яго «Міхасёвых прыгодах», галоўным героем якіх стаўся малодшы сын паэта Міхась Канстанцінавіч. У Каралішчавічы, куды летам пісьменніцкі люд з'язджаўся разам з дзецьмі, дзе вяселыя галасы іх часта заглушалі галасы птушак, пясняр заўсёды прыязджаў

з салодкім пачастункам для іх. Надзвычай цёпла згадвае пра гэта ў сваіх успамінах Алена Васілевіч:

«— Пайдзі, Аленка, у мой пакой і ў ніжняй шуфлядзе ў пісьмовым стане вазьмі цукерак. Вынесі дзецям...

Гэтак не раз падзваў мяне ў Каралішчавічах Канстанцін Міхайлавіч, вярнуўшыся з Мінска, куды ён адлучаўся да дактароў ці па нейкіх іншых сваіх справах. Ён ніколі не вяртаўся без цукерак і ласункаў усім дзецям, якія там адпачывалі ў гэты час са сваімі бацькамі-пісьменнікамі.

Звычайна Канстанцін Міхайлавіч жыў на першым паверсе і займаў дзясяты пакой. На другі паверх яму было ўжо цяжка ўзнімацца, ды там было і больш тлумна <...>

Пасля паездкі ў машыне, здарожыўшыся, Канстанцін Міхайлавіч адпачываў адзін дзе-небудзь у плеченым крэсле ці на лаўцы паводдаль ад дзіцячай беганіны і крыку.

...Я ішла да яго ў пакой, вельмі прасторны і ўтульны, адчыняла шуфлядку і набірала добрыя прыгаршчы цукерак (цукеркі звычайна былі ў самых розных яркіх і прыгожых паперках — відаць, купляючы, ён клапаціўся, каб цукеркі яшчэ і цешылі дзяцей) і несла іх Канстанціну Міхайлавічу.

Дзяцей не трэба было ўпрошваць — яны ўжо ведалі, што тут будзе, і ў момант абступалі крэсла.

— Ну, то частуй жа іх, — загадваў Канстанцін Міхайлавіч. — Вось гэтай маленькай, — паказваў ён на які-небудзь скасабочаны бант, — дай вунь тую вялікую, з белым мядзведзем цукерку <...>

Канстанцін Міхайлавіч, не мяняючы позы і выразу стрыманага задавальнення і цікавасці на твары, назіраў за дзецьмі. Ён ніколі не падладжваўся пад іх, ніколі не ўмешваўся ў іх гульні і спрэчкі, як гэта любяць рабіць пажылыя людзі — абавязкова павучаць і ўшчуваць вінаватых. Ён толькі назіраў, і, напэўна, параўноўваў і дзівіўся ў душы, якім непадобным можа быць маленства. І, вядома ж, успамінаў уласнае, вось гэтаксама сярод лесу... Толькі ў тым лясным — яго — маленстве нават і падабенства не было на гэтае, дзе адны толькі гульні, без аніякага клопату і занятку. Там абавязкова была працавітая пуга, кош, сякерка. А тут панавалі бесклапотныя гумовыя мячкі, прыбраныя лялькі, дзіцячыя веласіпеды, драўляныя коні... Дзве розныя планеты — на адным вяку!

— Чаму ж ты нічога сабе не пакінула? — пытаўся ў мяне, як у маленькай усё роўна Канстанцін Міхайлавіч. І я, маючы ўжо дваіх дзяцей, сапраўды чырванела, як малая. — Я не хачу. Дзякуй.

— Пайдзі яшчэ і сабе вазьмі плітку шакаладу ў мяне на стале, — адпраўляў мяне Канстанцін Міхайлавіч.

— Дзякуй, Канстанцін Міхайлавіч...

— Не «дзякуй», а пайдзі і вазьмі. На стале.

Гаварылася гэта строга і настойліва. І я ішла... І брала ў яго на стале плітку цудоўнага шакаладу “Люкс”.

З любоўю і пашанай адносіўся Якуб Колас да самой прыроды. У Каралішчавічах у гэтым сэнсе ў яго былі свае сакрэты. Але ні ад каго не хаваў ён сваю дарагую знаходку. Адшукаў ён у тутэйшым лесе траву-зубровіцу. І нават кусцік гэтай травы пасадзіў каля самога Дома творчасці. Пра гэта згадваў у сваіх прыпамінах Міхась Лынькоў. Не ведаю, ці прыжыўся той

кусцік, ці даў росту іншым кусцікам. Сёння ад былога Дома, як і ад самога лесу, мала што засталася. А ў часы Коласа ў Каралішчавіцкім лесе можна было знайсці ўсё, на што багата беларуская прырода. Зубровіца, вядома ж, расла. Нельга было сустрэць хіба што жывога зубра. А вось ласёў там сустракалі многія з лясных вандроўнікаў. Пра свае сустрэчы з гэтым каранаваным зверам згадвалі і Янка Брыль, і Вячаслаў Адамчык. А вось у вялюгінаўскага лася мы з Рыгорам Семашкевічам не паверылі. Прыгадвалася гэта, калі мы былі ўжо ў добрым святочным настроі. Голас Вялюгіна гучаў інтрыгуюча-падвышана:

— Раздзяляла нас толькі некалькі крокаў, і тут мяне ледзь не кранулася магутная бронзавая, не помню ўжо ў колькі галінак, ласіная карона... — Пры такіх словах, прамоўленых ледзь не з левітанаўскай урачыстасцю, усё навокал замірае і ператвараецца ў балючы слых, а расповед працягваўся: — І нейкая незразумелая сіла штурханула мяне за ствол блізкай сасны. Лось пранёс сваю карону побач і схавалася ў хмызняку.

Пасля гэтых слоў адмірал зацягнуўся моцна цыгаркай і хітравата змераў нас сваім скразняковым позірам.

Першым не вытрымаў Семашкевіч:

— Ну, прызнайцеся, што вы гэта ўсё прыдумалі, Анатоль Сцяпанавіч!.. Не было гэтага.

Вялюгін даўгавата маўчаў, хмурыўся, а потым нечакана рассмяяўся:

— Правільна, што не паверылі, але праўдападобна, га?..

Любіў і ўмеў «адмірал паэзіі» нешта прыдумаць так, каб у тое паверыў і ён сам. І тое часта яму ўдавалася. А вось тое, што адзіную мясціну, дзе ў Каралішчавіцкім лесе растуць рыжыкі, ведаў толькі ён адзін, — гэта праўда. Неаднойчы на ягонай кватэры «насупраць пажарнай шапкі Мінскага цырка» па вуліцы Купалы шанцавала закусваць імі і мне, і яшчэ шмат каму з ягоных гасцей і знаёмых. Лясных сцяжын, і прысыпанных «апалым летам», і вымытых веснавымі і восеньскімі дажджамі, і зялёных мохавых, пратапталі мы ня-мала. А вось мясціну сваю нікому шаноўны грыбавік не паказваў. Аднойчы я даў сабе клятву, што ўсё ж знайду і яе. Не думаў, што мне, лясному, не ўдасца гэта. Было тады не гарачае, але цёплае летняе надвор'е, не шумеў, а нібыта ціха драмаў на сонечнай бязветрыцы лес. І я, ужо паснедаўшы, узяў ад сталоўкі ўправа і падаўся ўглыб, у самы гушчар. Абышоў ціхі лясны хутарок Доўнараў, куды мы часта, часам нават ужо ў начны час, наведваліся ў пошуках «гэнай гары» (П. Пестрак), дайшоў да самай Свіслачы, якая была за некалькі вёрст адсюль, але нідзе і намёку на рыжыкі не знайшоў. А ўчора ж бачыў, як Вялюгін, старанна праціраючы іх анучкай (рыжыкі для салення не мыюць, а толькі праціраюць), засольваў у паўлітровым слоіку. Так ён нікому і не адкрыў сваёй таямніцы, нават самому Якубу Коласу. Яна назаўсёды і засталася толькі з ім. Затое ён, калі мы аднойчы апынуліся ў знаёмым мне хвайнячку за Івянцом, лёгка адшукаў маю рыжыкавую мясціну. Магчыма, па сваіх уласных прыкметах.

У рыжыкавую пару Вялюгін з'яўляўся ў Каралішчавічах штолета. Ён сам прыдумаў сабе сваю традыцыю. Праўда, цягнулася гэта да таго часу, пакуль паэт не пабудаваў сабе дачу на Лысай гары. Зруб з дапамогай Міколы Бусько мы адшукалі яму за Нёманам на радзіме Янкі Брыля, у вёсцы Лядкі, адкуль Цітовіч калісьці прывёз вядомую лядкаўскую кадрылю. Заадно падшукалі хату

і Рыгору Барадуліну. Абедзве тыя хаты на дзвюх вялізных машынах-лесавозах з Баранавіцкай аўтабазы мы аднойчы і перавезлі на Лысую гару.

У Каралішчавічы заўсёды слынны паэт ехаў са сваім перасоўным «музеем». Звычайна займаў там два пакоі: адзін — сабе, другі — жонцы. Пакой Вялюгіна быў упрыгожаны ім самім з густам. Са сцен ягоных спявалі птушкі, снавалі між дрэў звяры. Было там шмат кіёў, шышак, ланцугоў з дзеразы, птушыных пёраў, у шафах на верандах стаялі нейкія саленні, тыя ж рыжыкі.

Нават зімой, якую тасама любіў паэт, у расчыненую фортачку да яго заляталі сініцы і сойкі. Адну са сваіх соек Вялюгін аддаў Пімену Панчанку на назву яго чарговай кнігі («Крык сойкі»). Сойкі паэтавы аднойчы заляцелі і ў мой верш:

У лясное тваё акно
Залятаюць сініцы і сойкі.
І зімой, і вясной
У паклоне схіляюцца сосны.

Заляталі ў той пакой і мы, маладыя паэтычныя вераб'і, хай і не так часта.

Памятаю, у лясных Каралішчавічах, у пакоі Анатоля Вялюгіна на другім паверсе справа, да самай раніцы прасядзелі ўтраіх (я за кампанію), падбадзёрваючыся кавай, даводзячы да ладу паэму Таісы Бондар «Рагнеда», якая рыхтавалася да друку ў часопісе «Полымя». Галоўны рэдактар старэйшага літаратурнага часопіса Кастусь Кірэенка даволі раўніва ставіўся да паэма, асабліва калі іх аўтарамі былі маладыя паэты.

— Вось мы і дакажам! — пасмоктваючы цыгарку, казаў Вялюгін.

Даволі ваяўнічы выгляд мела і сама паэтка. «Ваяўнічы» — можа, сказана занадта. Але тое, што рыса настойлівасці ў характары Т. Бондар прысутнічала, наўрад ці я ў гэтым памыляюся. Дык тое і добра. Паэту шмат у чым ох як трэба быць настойлівым! Пра тыя ж Каралішчавічы ў Таісы Бондар потым напішуцца такія радкі:

Свяшчэнны дом,
Узгадаваўшы нас,
Паэтаў тлумных гарадоў. Падчас
Вяртаемся — за сілаю гаючай.
А крылы адрастаюць так балюча!
Так цяжка!

Пакой на другім паверсе, відаць, быў самым любімым і звыклым для Анатоля Сцяпанавіча. Тады, здаючы сваю кватэру на пульт, пад ахову (пасля таго як у яе аднойчы пранік бывалы гарадскі «дамушнік»), ён даволі-такі трывала асядаў у Каралішчавічах. Пакой яго і сапраўды выглядаў музейна і быў добрым дапаўненнем ляснога пейзажу. Да майстра не так і рэдка заязджаў утрапёны горад. На выязным яго варштаце часта габлююцца не свае, а чужыя радкі. Стружкі ад гэтай габлёўкі не відаць пабочнаму воку, пра тое ведаюць толькі самі аўтары ды здагадваюцца некаторыя чытачы. Пазнаю я тое, знаёмае па адміральскай шліфоўцы і ў У. Карызны, і ў М. Бусько, і ў В. Лужкоўскага. У майстэрні ўсё як і павінна быць на сапраўдным рабочым месцы. Вясёла змеяваў, нават нешта выпісваў над столлю сіняваты дымок гродзенскай «Арбіты», быў тут зацяжны роздум, але не было цішыні. Былі застольныя спрэчкі. Яўген Радкевіч, які

працаваў разам са мной на радыё, паблукіаўшы з паэтам па лясных сцяжынах, напісаў пра яго аповяданне «Вядун». Так і не прыжылося ў літаратуры гэта, адшуканае аўтарам, а можа, і падказанае яго героем, слова. А ён, паэт, сапраўды быў падобны да шчырага ведуна, які мог павесці і вадзіць за сабой любога аматара неабыхавай хады. Я адчуў гэта не толькі па Каралішчавічах.

Часта задумваючыся над лёсам сваіх калег-равеснікаў, я прыходзіў вось да якой высновы. У сваім пакаленні неяк не ўсталяваліся мы, амаль не знайшлі аднасардэчнасці і ўзаемапаразумення і таму, магчыма, усёй душой цягнуліся да пакалення франтавікоў. Там было чаму павучыцца. Яны дапамагалі нам сталець, мы дапамагалі ім заставацца маладымі ці вяртаць сваю маладосць, пакінутую на вайне. Думаю я і яшчэ вось пра што. У паэтаў не павінна быць адчування пастарэння. Сёння па гадах сваіх мы ўжо старэйшыя ад іх, але настаўніцкі аўтарытэт застаецца ўсё ж за імі. Многія з нас, сёння ўжо паважаных, застаюцца ўсё яшчэ ў былой «філалагічнай» безрукаўцы. Забыліся мы і важнае творчае правіла, сфармуляванае калісьці вядомым паэтам наступным чынам: «Художник! Научи ученика, чтоб было у кого потом учиться!» Таму і павісае ў паветры пытанне: «Дзе нашы сённяшнія настаўнікі, дзе вучні?» Але на ўсе пытанні Часу заўсёды адказвае сам Час.

Восеньскай дажджлівай раніцай лясны Дом творчасці за парушэнні на кухні «трэсла» мінская санэпідэманстанцыя, а мы з Анатолем Сцяпанавічам запіхвалі ў мае «жыгулі» ўсе ягоныя набыткі лета: духмяныя саленні, зёлкі, рознага калібру драўляныя кій, карціны з выявамі звяроў і птушак, асобна слоік з рыжыкамі і кнігі з рукапісамі. «Адмірал» завяршаў свой летні сезон.

Чамусьці ў часе больш за ўсё памятаецца тое, што адбываецца ў дождж. А ён у той дзень ліў як з вядра і без перастанку. Дворнікі ў машыне не паспявалі ачышчаць шкло, кіраваць машынай было цяжка. Прамоклі мы і пакуль загружаліся, і потым, пакуль цягалі на шосты паверх, трасучыся ў старэнькім бразгатлівым ліфце, усё, што прывезлі з лесу. А тут яшчэ адна няўвязка: мы не маглі патрапіць у кватэру, бо ключоў з сабой у гаспадара не аказалася, а паэтавай жонкі Наталлі Канстанцінаўны і дачкі Ірыны не было дома. Пакінуць усё прывезенае давалося ў суседа Міколы Ракітнага.

Трэба сказаць, што некаторыя са старэйшых нашай літаратуры, калі адпраўляліся ў лес, не жадалі сяліцца ў камфортным двухпавярховіку, а імкнуліся адасобіцца ў больш ціхіх і глухаватых фінскіх доміках, што былі хітравата схаваны ў лесе бліз сталоўкі, дзе можна засяродзіцца і ніхто табе там не перашкаджае. Там не было звыклых гарадскіх санвузлоў, як у двухпавярховіку, але свае, драўлянай вясковай архітэктуры, «шпакоўні» існавалі. Памятаю, яшчэ падчас сваёй першай «вожыкаўскай» нарады, каб не стаяць у чарзе ў цеснаватым сантэхнічным закуцці Дома, многія з нас, маладых, бегалі ў тыя «шпакоўні». Там чаргі не было ніколі.

Пімен Панчанка заўсёды сяліўся ў фінскім блакітным доміку. Там ніхто не адважваўся турбаваць паэта. Добрым і верным сябрам быў у яго, як прызнаваўся сам, транзістарны радыёпрыймач «Акіян»: «Пастаўлю ля ложка і слухаю. Больш музыку». А неяк у прыймача селі батарэйкі. І засумаваў, захандрыў тады паэт. Нікому нічога не сказаў, сабраўся ды махнуў у Мінск. Пра гэта я чуў ад Вялюгіна. Сумныя настроі ў апошнія гады авалодвалі паэтам. Запісваю з дзённіка: «Вось памру — і на трэці дзень мяне забудуць, і нікому не

патрэбны будуць мае вершы. І дзеці мае, і ўнукі (адчуваю і прадчуваю) будуць няшчаснымі ў жыцці, беднымі і непрыстасаванымі. Крый, Божа!

Напісаць бы адну добрую кнігу паэзіі, аповесць пра дзяцінства ў Бягомлі і раман пра Заходне-Паўночны фронт (гісторыя з Шурай і Бубянковым). Ну і трохі ўспамінаў. А там... А там зноў бы захацелася жыць, працаваць, ездзіць па зямлі і хадзіць па лесе, чытаць кнігі і цешыцца ўнукамі».

У лесе паэт заўсёды знаходзіў той спакой, якога яму не хапала ў горадзе. У другім дзённіковым запісе ён прызнаецца: «У Каралішчавічах мне заўсёды было няблага, бо я прывык да тых лясных сцежак, да навакольных палёў. А цяпер (1979 г. — К. К.) вялікае запушчэнне і бруд. Людзі ледзь не ўсе незнаёмыя. Пісьменнікаў два-тры. А тут яшчэ нейкія гарластыя фізкультурнікі... Ды і кормяць кепска, нясмачна...»

Пісьменнікі ў той час рэдка наведваліся ў свой любімы лясны закутак. Большасць з іх пабудавалі свае дачы. Пасля другога надзелу Лысая гара пад Заслаўлем выглядала ўжо добрым лясным гарадком. Да шалёвачнага бляску выводзіў свой прынёманскі дамок Анатоль Вялюгін. Падсуседзіліся да яго Іван Пташнікаў і Алесь Савіцкі. З пушчанскай вёскі Гуменаўшчына прывёз і я сабе хату бацькавай сястры цёткі Анэты. Суседскім колам акружылі мяне А. Жук, У. Скарынкін і У. Гніламёдаў. Не было дачы толькі ў Панчанкі. Лясное жыццё між іншым цягло ціха і не надта дакучліва. А прыгоднічае жыццё чакала тых, хто любіў прыгоды.

Частым жыхаром Дома творчасці быў Піліп Пестрак. Некалі, у вучнёўстве, я зачытваўся раманам пісьменніка «Сустрэнемся на барыкадах», а ў Каралішчавічах чуў, як Піліп Сямёнавіч пад гітару напяваў:

Милая девушка, кто тебя бросил
В бурные воды реки...

Прывяду тут невялікую згадку Хведара Жычкі з тых жа Каралішчавіч:

«У Каралішчавічах Піліп Сямёнавіч нас вучыў, як правільна сушыць абутак і шкарпэткі, марынаваць селядца, варыць яйкі ўсмятку, як на базары выбіраць смачнае сала. Сапраўды, ужо смачнейшае, чым было ў Піліпа Сямёнавіча, сала наўрад ці знойдзеш. Адночы ён прывёз з Камароўкі ў Каралішчавічы ладны кус і не панёс яго на кухню, а засунуў пад падстрэшак ганка, а сам пайшоў адпачываць. Каты, а іх было так многа, разнюхалі тое сала і пачалі дзерціся па слупках. Каб дабрацца да прынады. Мы ледзь дагадаліся, чаго яны туды дзяруцца. Адагналі, разбудзілі Піліпа Сямёнавіча.

— Во фашыстоўцы! — абурыўся той».

«Фашыстоўцы» — слова менавіта ягонае, вынесенае яшчэ з турэмных сутарэнняў буржуазнай Польшчы. Адсядзеў пісьменнік ажно 11 гадоў, пакуль не вызваліла Чырвоная Армія. Не раз тым словам адбіваўся ад сваіх крыўдзіцеляў і нядобразычліўцаў і потым. З часам сэнс ягоны ў вуснах пісьменніка стаўся і зусім лагодным, а на вуснах маладзейшых стаўся проста жартоўным.

Пра яшчэ адну прыроду Піліпа Сямёнавіча ўжо чуў я з вуснаў Сцяпана Гаўрусёва, якога прызнаны заходнебеларускі класік цаніў за талент і ў якім бачыў у ім свайго маладзейшага сябра. Неяк яны і ад'язджалі разам у Каралішчавічы. Але не мог проста так Піліп Сямёнавіч ад'ехаць з горада, не запоўніўшы свой пакаўны класічны партфель, які я потым праславіў у сваім вершы. Хоць славы яму хапала і без мяне. У партфелі тым маглі ўмясціцца не толькі добрая сямейка пляшак, але і слоік з марынаваным селядцом да

іх, і некалькі галовак часныку, ды і само застольнае начинне. У партфеля быў гонар самога змагарнага Пестрака:

Хто ля партфеля не цёрся!
 Бачыў ён столькіх і столькі,
 Кагосьці сцягнуў з трыбуны,
 Камусьці не дагадзіў.
 Быў ён сваім у рэдакцыях,
 Каля бяседных столікаў,
 І ў баравых Каралішчавічах
 Ён каралём хадзіў.

Дык вось зайшлі яны перад ад'ездам разам з Гаўрусёвым, а калі ўлічваць і партфель, дык утраіх, у гастронам. Быў гэта панядзелак, і Піліп Сямёнавіч распарадзіўся так:

— Слухай сюды, Сцяпане! Значыць, робім вось так: адну пляшку апаражняем сёння за прыезд, другую — на аўторак, на сераду і чацвер — па адной, на пятніцу і суботу — можна і па дзве. Можна, і госьць які падыдзе. А на нядзелю ... паглядзім...

Згодзен, Піліп Сямёнавіч! — ажно ўсклікнуў Сцяпан Захаравіч.

У Каралішчавічах адну паставілі на стол адразу пад селядца. Другую давлялося даставаць пасля вячэры ў сталойцы. А потым Гаўрусёў, пасмактаўшы папяросу, прапанаваў:

— А ліха з ім, Піліп Сямёнавіч, давайце возьмем тую, з серады.

Не ўпарціўся дужа старэйшы, бо ў самога падняўся настрой і не жадалася, каб ён апускаўся. Тым часам у пакой пачалі заходзіць і госьці, якія дасюль іх не турбавалі. А лясная традыцыя не дазваляла крыўдзіць госьця. Давялося ахвяраваць і чацвяргом, і пятніцай. Дайшлі да суботы.

— П-с-п, Сцяпане! — крактаў назаўтра Піліп Сямёнавіч. — Няма ў цябе рэвалюцыйнай цвёрдасці і прынцыповасці! Трачу праз цябе і я сваю...

Ужо днём пачалі шукаць пасланца на МІС.

Доўгі час я працаваў у літдраме беларускага радыё. Тады не толькі па літфондаўскай пуцёўцы, але і па рэдакцыйнай задуме даводзілася выязджаць у лес, каб запісаць голас сяго-таго з пісьменнікаў, якія там адпачывалі. Была на душы свая светлая радаць, калі ўдавалася сказаць добрае слова пра старэйшага калегу. Хто ж таго з нашага брата не любіць і не чакае! Для мяне не існавала нейкага там уласнага выбару, сімпатыі маёй былі ўсе аднолькава вартыя. Галоўнае — сказаць справядлівае слова пра чалавека творчага. А радыё тады, без перабольшвання, было ўсюдыісным. У кожнай вясковай хаце ды, бадай, і ў кожнай гарадской кватэры быў свой прыймач праваднага вяшчання. Не абавязкова падстаўляць пад яго вуха. Чалавек нешта сваё робіць, а заадно слухае радыё.

Неяк падрыхтаваў у эфір творчы партрэт Міколы Хведаровіча. Сціплы і шчыры паэт, чый лёс не абмінуў і ГУЛАГа, не быў пешчаны добрым словам. Згадвалі пра яго мала, хоць сам ён у сваіх мемуарах праславіў і ўзгадаў надта шмат каго. Атрымалася нядрэнная перадача, з вядомымі артыстамі, голасам самога паэта, з музыкай і вершамі. Паведаміў аб часе перадачы ў лес. А праз дзень па пісьменніцкім Саюзе папаўзлі чуткі: паэта так расчуліла Камейшава перадача, што ад радасці ён аступіўся з ганка і зламаў нагу. Вядома ж, быў гэта проста выпадак, але ж і добрая магчымасць павярнуць такім чынам чужую бяду на жарт. Жарт часам параджае новы жарт. Дзіўна, казаў нехта,

гумарыстычны жанр паступова знікае з літаратуры, а жарт толькі набірае моцы, часцей за ўсё пераапранаючыся ў адзенне анекдота.

Пісьменніцкі адпачынак толькі з нацяжкай можна назваць адпачынкам. Бо ўсё, ці значнае яно ці нязначнае, патрабуе вялікай працы і траты часу. Хоць многія, як я казаў ужо, прыязджалі і вярталіся адсюль, не напісаўшы ніводнага радка. Падсмейваліся з аднаго пражанка, які, прыехаўшы ў лес, напісаў на аркушы толькі адну фразу: «Любовь Иванович проснулся рано». З ёй жа і вяртаўся назад. Але фраза сталася вядомай дзякуючы таму, што Любоў Іванавіч з жанчыны перарадзіўся ў мужчыну. А што ж вы яшчэ хацелі. Так бывае.

Ніколі не афішаваў свайго ляснога плёну і Вялюгін. Напэўна, у лесе ён толькі назапашваў патрэбны матэрыял для будучых твораў. Неяк стаялі гуртом творцы ды гутарылі, паглядаючы на мемарыяльную дошку, што глядзела са сцяны проста на іх. Тады дасціпны Рыгор Бярозкін пажартаваў: «Ты бачыш, Толя, што тут напісана: «Тут жыў і працаваў у 1950—1956 гг. народны паэт БССР Якуб Колас». На гэтай сцяне некалі будзе прыбіта і яшчэ адна дошка, дзе будзе напісана «Тут жыў і не працаваў паэт з народа Анатоль Вялюгін»». Сам паэт разам з усімі смяяўся над гэтым удалым досціпам. Не ўсё ж яму аднаму высмейваць іншых! Хоць менавіта ў Каралішчавічах напісаны Вялюгіным яго сцэнарыі вядомых фільмаў, а колькі ўсяго рыхтавалася тут для паэтычных старонак «Полымя».

Не ведаю, як у пражанкаў, але ў паэтаў тады яшчэ існавала звычка ці традыцыя чытаць адзін аднаму свае новыя радкі. Чытаў жа калегам у лесе Аркадзь Куляшоў сваю «Новую кнігу». Не саромеўся гэта рабіць і маладзёйшы Анатоль Сербантовіч. Я нават быў сведкам, як піша Анатоль. Калі я вярнуўся з вайскавай службы і жыў на Паркавай (цяпер праспект Пераможцаў) у студэнцкім інтэрнаце, неяк з'явіўся ў яго калідоры вясёлы і ўзбуджаны Анатоль. Я запрасіў яго ў свой пакой, дзе ён і падгаварыў мяне паехаць за кампанію з ім у Каралішчавічы. Яго быццё там па пучёўцы толькі пачыналася. Я доўга і не раздумваў. Зайшлі мы ў гастронам, які месціўся ў доме побач з інтэрнатам. Набралі там усяго таго, чаго не хапае мужчынам для нармальнай гамонкі, і падаліся да аўтастанцыі «Аўтазаводская». А ўжо адтуль аўтобусам даехалі да той самай павароткі, што вяла ў лес. Мы даволі доўга сядзелі, падымаючы чарку, за яго пісьмовым сталом. А потым мяне змарыў сон. Ложкаў у ягоным пакоі хапала, як і ў інтэрнаце, адно што тут для іх хапала і прасторы. На адзін з іх я, не распранаючыся, і заваліўся спаць. Але неўзабаве крокі Толі паднялі мяне з пасцелі. І я не адразу ўцяміў, што адбывецца. Мой сябра, задуманны і засяроджаны, хадзіў з кутка ў куток, грымотна грукаў чаравікамі і тут жа падбегав да стала і ў сшытку нешта запісваў.

— Лажыся спаць! — паўшчуваў яго. А ён мне грозна:

— І не думаю. Паслухай лепш верш.

І пачаў чытаць:

Давайце ўбок адкінем жарты:
Бутэлька, як ні гавары,
Падобна вельмі на гранату,
Што узрывае нас знутры.

— Не надрукуюць! — катэгарычна сказаў я.

— Паглядзім! — зласнавата сказаў ён.